

Tema prosjaka i prosjačenja u suvremenoj hrvatskoj književnosti

Andrašec, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:180411>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Katarina Andrašec

**TEMA PROSJAKA I PROSJAČENJA U
SUVREMENOJ HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

KATARINA ANDRAŠEC

**TEMA PROSJAKA I PROSJAČENJA U
SUVREMENOJ HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2024.

Tema prosjaka i prosjačenja u suvremenoj hrvatskoj književnosti

Sažetak

U ovom diplomskom radu će se analizirati i interpretirati tema prosjaka i prosjačenja u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Uvodno će se apostrofirati prve artikulacije navedene teme u 19. stoljeću, prvenstveno u romanu Augusta Šenoa „Prosjak Luka“, koji će kroz prikaz društvene problematike biti okosnica za proučavanje teme prosjačenja kroz 20. i 21. stoljeće. Analizirat će se romani „Čarobni prosjak“ Sunčane Škrinjarić i „Prosjaci i sinovi“ Ivana Raosa, a koristit će se i pristup Vjenceslava Novaka i Dražena Katunarića. Na temelju ispričanih svjedočanstava osoba koje su živjele u vrijeme prosjačkih družina prikazat će se poveznica između književnih djela i stvarnosti prosjačenja, a ujedno će se dati živi prikaz vremena u kojima su prosjački štapovi svake godine polazili na put oviseći o ljudskoj velikodušnosti. Prosjačke družine dat će i povijesni kontekst pojedinih sredina, opisat će pustolovine i anegdote s kojima se susreću, kao i prikaz i odnos zajednice koja ih je očekivala. Tema prosjačenja oslikava običaje, tradiciju i pravila koja se prosjačka družina (ne)pridržavala, a također donosi prikaz prosjaka u suvremenom društvu.

Ključne riječi: prosjak, prosjačenje, prosjačka družina, *Čarobni prosjak*, *Prosjaci i sinovi*

Beggars and begging as a topic in contemporary Croatian literature

Abstract

This thesis will analyze and interpret the topic of beggars and begging in contemporary Croatian literature. The first articulations of the mentioned topic in the 19th century, primarily in the novel "Beggar Luka" by August Šenoa, will be apostrophized in the introduction, which will be the backbone for the study of the topic of begging through the 20th and 21st centuries through the presentation of social issues. The novels "The Magical Beggar" by Sunčana Škrinjarić and "Beggars and Sons" by Ivan Raos will be analyzed, and the approach of Vjenceslav Novak and Dražen Katunarić will be used. Based on the narrated testimonies of people who lived at the time of the begging groups, the link between literary works and the reality of begging will be shown, and at the same time, a live account will be given of the times when begging sticks went on a journey every year depending on human generosity. Beggar groups will also provide the historical context of certain environments, describe the adventures and anecdotes they encounter, as well as the depiction and relationship of the community that expected them. The theme of begging depicts the customs, traditions and rules that the beggar group (didn't) adhere to, and also presents the beggar in contemporary society.

Keywords: beggar, begging, beggar group, *The Magical Beggar*, *Beggars and sons*

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. NA MARGINI DRUŠTVA	7
3. BOJAN MUCKO <i>PODAJ MAJKO</i>	12
4. VJENCESLAV NOVAK „PODGORKA“	15
5. IVAN RAOS	17
5.1. <i>ROMAN „PROSJACI I SINOVI“</i>	18
5.2. <i>ANALIZA PROSJAČENJA U ROMANU „PROSJACI I SINOVI“</i>	22
6. SUNČANA ŠKRINJARIĆ	31
6.1. <i>ROMAN „ČAROBNI PROSJAK“</i>	32
6.2. <i>ANALIZA PROSJAČENJA U ROMANU „ČAROBNI PROSJAK“</i>	34
7. DRAŽEN KATUNARIĆ „PROSJAKINJA“	39
8. ZAKLJUČAK	42
9. LITERATURA	44

1. UVOD

Prve artikulacije teme prosjaka i prosjačenja javljaju se u 19. stoljeću kada se u romanima, uz povijesni kontekst, isprepliću teme koje donose pregled dojma istinskog suvremenog života. Roman „Prosjak Luka“ (1879.) Augusta Šenoae reprezentativan je primjer literarno uvjerljivog individualnog psihološkog obrata gdje prosjak Luka, od propalice koji se bavi sumnjivim poslovima dolazi do promjene u kojoj postane dobar i sam sebi presudi za svoje grijeha (Nemec 1994: 95). Može se konstatirati kako je Šenin roman prva društvena kronika u kojoj je stvarnost vrlo realno ocrтана i kao takva postaje uvertira za slične problematike s kojima se suočava 20. i 21. stoljeće. Ovaj će rad proučavati, analizirati i interpretirati kako suvremena hrvatska književnost mapira tematiku prosjačenja u književnim djelima.

Razvoj prosjačenja vidljiv je u osobnim svjedočanstvima na temelju kojih možemo konstatirati da se osobna iskustva ne razlikuju uvelike od literarnih modela. Razlika u društvenim slojevima, hijerarhijski odnosi, socijalna motiviranost, neprijateljska okolina, kao i osobnost i potreba za preživljavanjem, donijet će na scenu marginalizirane skupine koje će prosjačkim štapovima krenuti na put tražeći milostinju. Čitajući literaturu uviđamo primjere njegovanja tradicije, običaja, folklor a i hijerarhijskih odnosa unutar kućanstva, no jedna ih drugačija odluka može promijeniti i razrušiti obiteljske temelje. Takav ćemo primjer susresti u kapitalnom Raosovom djelu „Prosjaci i sinovi“ (1971.), u kojemu se, uz anegdote na prosjačkim putevima, postepeno mijenja način privređivanja, pa će od prvotnog prosjačenja prihodi biti dobiveni preprodavanjem. Za razliku od Raosove prosjačke družine, roman Sunčane Škrinjarić „Čarobni prosjak“ (1999.) donosi pregled života dječaka-prosjaka koji na prosjačenje gleda kao na svoj prvi posao. Dječak će uistinu postati čarobni prosjak jer će malotko proći pokraj njega, a da neće posegnuti u džep i velikodušno mu pomoći da svakidašnju bijedu zasjaji maštanjem o boljoj budućnosti. Prosjačenje će mu na kraju donijeti susret koji će mu pokazati drugačiju mogućnost zarade, a svima će ukazati kako i mali mogu postati veliki. Sudbina prosjakinje bit će opisana u romanu „Prosjakinja“ (2009.) Dražena Katunarića, čija se radnja vrti oko ljubavi koja protagoniste tjera u prosjačenje. Prisutnost prosjačenja potvrdit će i roman „Podgoraka“ (1894.) Vjenceslava Novaka koji će donijeti prikaz prosjačenja kao primjer ekonomske propasti i moralne problematike.

2. NA MARGINI DRUŠTVA

Damir Karbić (2004: 10) navodi kako se interes povjesničara o problemima marginalnih i sličnih grupa počinje javljati tijekom 19. st. Kao odgovor na pitanje „Što je to značilo biti na margini društva?“, Zdenka Janeković Römer (2004: 21) navodi da je marginalan onaj koji je slab, lišen moći, bilo tjelesno, pravno, politički, gospodarski, odnosno koji nema sredstava moći niti društveni ugled. Zapravo, to je „mali čovjek“ ovisan o drugima, često ugnjetavan, na rubu egzistencije, u neprekidnoj opasnosti da padne preko ruba (Janeković Römer 2004: 21). Dok bi u gradovima to bili ljudi bez posla, nadničari, sluge, šegrti, žrtve monetarnog gospodarstva, na selima bi bili prosjaci, bogalji, skitnice, bludnice, gubavci, siromašni bolesnici, odnosno oni bez zemlje i koji su ovisni o sredstvima drugih (ibid.). Ujedno, ovamo pripadaju i oni koji rade, ali ne privređuju dovoljno za potrebe svoje obitelji, primjerice, zarobljenici, neslobodni, izbjeglice, prognanici, kažnjenici (ibid.).

U analizi srednjovjekovnih koncepata ističe se sinteza francuskog povjesničara Michela Mollata „Siromasi u srednjem vijeku“ u kojoj autor obraća pozornost na odnos društva prema srednjovjekovnim marginalcima kroz dugo razdoblje, od kasne antike do kasnog srednjeg vijeka i početka ranog modernog doba (prema Karbić 2004: 13). Naime, pokazuje kako se upotreba termina „siromah“ u različitim vremenima razlikovala, „u ranom srednjem vijeku pojam je obuhvaćao gotovo čitavo stanovništvo, a iz njega su bili isključeni jedino članovi društvene, svjetovne i crkvene elite (tada uglavnom definirani kao *potentes*, moćnici), u razvijenom srednjem vijeku suzio se na predstavnike najugroženijih društvenih slojeva (posebice u gradskim društvima), da bi se u kasnom srednjem vijeku s jedne strane još više suzio na označavanje »profesionalnih« prosjaka, ali ujedno i proširio na sve one osobe koje nisu bile u stanju odgovoriti rastućim fiskalnim zahtjevima kasnosrednjovjekovnih i ranomodernih država“ (Karbić 2004: 14). U razdobljima kada država postiže adekvatni stupanj učinkovitosti koji joj omogućava da se sa sličnim problemima uhvati u koštac, marginalne se skupine shvaćaju kao društveni problem te se poduzimaju mjere pružanja pomoći i zbrinjavanja, kao i zakonskog progona i kontrole (ibid.). Dok u ranom srednjem vijeku odnos društva prema spomenutim skupinama karakterizira više ili manje ignoriranje, u razvijenom se počinje javljati sućut izazvana novim intelektualno-religioznim kretanjima (ibid.). Karbić (2004: 15), kao prvi bitan element koji se odnosi na fenomen marginalnosti, navodi njegovo poistovjećivanje s gospodarski lošim društvenim položajem jer je većina skupina koje možemo nazvati marginalnim bila negdje na dnu društvene ljestvice. S druge

strane, pojedinci iz tih skupina, ponekad i veći broj njih, u određenim su razdobljima svojih života mogli raspolagati razmjerno velikim financijskim sredstvima pa su se u tom smislu mogli izjednačavati s pripadnicima viših srednjih društvenih slojeva (Karbić 2004: 16). Time se gospodarski status ne može smatrati nužnim čimbenikom prilikom određivanja marginalnosti nečijeg položaja, no u većini slučajeva gospodarska je imućnost bila više nego nesigurna i kratkotrajna te je prijelaz osoba iz dobrostojećih obitelji u one najniže bio vrlo čest (ibid.). Ipak, marginalnost ne postoji samo na rubu društva koje ih dijeli na „velike“ i „male“, nego i kod povlaštenih slojeva (Janeković Römer 2004: 21). Mnogi su plemići ili građani mogli dospjeti na rubni položaj unutar svoga staleža, a uzroci su bankrot, bolest, politički razlozi, osobna nesposobnost i drugo (ibid.). Drugi bitan element je pogled na različite tipove marginalnih grupa s obzirom na to kako ih je percipirala njihova okolina i kakav je stav i djelovanje prema njima zauzimala (Karbić 2004: 17). Isto pitanje postavlja i Zdenka Janeković Römer (2004: 22), točnije, „koliko su ti mali, marginalizirani, slabi, propali ljudi ipak bili integrirani u zajednicu i kako se ona prema njima odnosila“. Važno je razlikovati skupine marginalnih, koje društvo smatra svojim članovima i nastoji im na neki način pomoći, i isključenih, koje društvo nastoji eliminirati iz svoje sredine (Karbić 2004: 17). Također, postavlja se pitanje koliko je društvo nastojalo priznati postojanje skupina koje su egzistirale na margini između navedena dva pojma, čije postojanje društvo tolerira ili ignorira, ili je nemoguće poduzeti protiv njih određenu akciju (ibid.). Dakako, što je stav određenog društva prema nekoj skupini bio zaoštreniji, time je njezin status bio jasnije definiran (ibid.). Treći element odnosi se na primarno urbani karakter marginalnosti (ibid.). Naime, siromaštvo ili neki drugi aspekti koji su u gradskim društvima vodili do marginalizacije postojali su i u drugim ruralnim društvima, ali stil života nije pogodovao njihovom jačem ispoljavanju, kao ni manja gospodarska moć i cirkulacija sredstava, što bi se pogotovo odnosilo na skupine poput gubavaca ili „profesionalnih“ prosjaka i kriminalaca koje ekonomske slabe seoske sredine nisu mogle izdržavati te su ih usmjeravale prema gradovima (ibid.). Iako, moguće da je isključenost postojala i tamo, ali glavni razlog zašto je za istraživača ona uglavnom gradski fenomen jest da su ruralna društva u usporedbi s urbanim proizvodila i ostavila iza sebe manje izvore, zbog čega smo na području hrvatskih srednjovjekovnih zemalja uglavnom ograničeni na područja slavonskih slobodnih kraljevskih gradova i dalmatinskih komuna, dok su mogućnosti istraživanja ruralnih društva, kako navodi Karbić (2004: 18), limitirana.

Marginalnim skupinama mogli bismo smatrati i one stanovnike gradova koji ne uživaju građanska prava jer su siromasi u društvenom smislu, odnosno predstavljaju one koji ne mogu ostvariti pravdu, politička prava ili poziciju koju smatraju da im pripada (Janeković Römer 2004: 21-22). Isto bi se smatrali i oni koji pripadaju povlaštenim slojevima, ali su bez obiteljske podrške (Janeković Römer 2004: 22). „Brojni su kriteriji marginalnosti: imovinski status, zdravlje, politička pozicija, spol, obrazovanje, djelovanje izvan zakona, vjerska pripadnost, stupanj slobode, obiteljski status, građanski status, pravni status, osobne značajke, profesija...“ (ibid.). Navedeni kriteriji mogli su predstavljati razlog zbog kojeg su ljudi mogli biti marginalizirani pa čak i isključeni iz društva (ibid.). Može se utvrditi kako su pitanja o marginalnosti neraskidivo povezana s pitanjima o identitetu i pripadnosti te o centripetalnim silama društva (ibid.).

Maja Štambuk (1993: 173) u svom članku „Od stare k novoj ruralnosti“ navodi kako je ruralnost shvaćena kao pripadnost selu, seoskoj zajednici ili ruralnom prostoru te se mijenja s vremenom zavisno od promijenjenih okolnosti u kojima se oblikuje. Također, odrediti definiciju ruralnosti teško je i lako (ibid.). Ipak, „označivši je kao pripadnost sasvim određenoj rezidencijalnoj zajednici, moguće je pripisati joj sadržaje i vrijednosti te zajednice i pritom se ne ogriješiti o zahtjeve istinitosti. No, nije dovoljno precizno. Nešto može biti točno, ali teorijski neheuristično. Tako bi vjerojatno bilo s mnogim odrednicama ruralnosti“ (ibid.). Jedna od neophodnih razina u definiranju ruralne pripadnosti je obitelj, a podrazumijeva sve njene mutacije, unutarnje ustrojstvo, odnose, posebice odnose koji nastaju u proizvodnji na obiteljskom gospodarstvu i zajedničkoj potrošnji u domaćinstvu (Štambuk 1993: 174). Zatim u socijalnom lancu dolazi rodbina, dok je na samom kraju lokalna društvena zajednica, selo, a ponegdje i pripadajući zaseoci (ibid.). „Mreži društvenih odnosa može se pridodati i mreža odnosa na veće udaljenosti i s institucijama i skupinama neseoskog i neseljačkog značaja. U dinamici ovih međuodnosa i odnosa svih prema zemlji, poljoprivredi i krajoliku stvara se i očituje ruralnost kao vrlo čvrsta spona između pojedinca i zajednice, između čovjeka i prostora, između rada i život“ (ibid.). Može se ustanoviti kako je danas seoska obitelj derivat nekadašnje velike seljačke višegeneracijske obitelji, koja je nastala pod utjecajem procesa transformacije obitelji započete u gradovima (Štambuk 1993: 179). Ujedno, selo je relativno brzo prihvatilo te promjene „pa je proces raspadanja nekadašnjih porodičnih zadruga i svih većih obiteljskih zajednica neuobičajeno hitro i dokraja završio u seoskoj sredini“ (ibid.). Odrednice po kojima je vidljiva razlika seoske obitelji od gradske su vezanost uz tradicijske naslage proizašle iz bavljenja poljoprivredom neovisno o intenzitetu današnje vezanosti uz

poljoprivrednu djelatnost, rezidencijalna pripadnost prostorno omeđenom seoskom socijalnom krugu, snažniji utjecaj vjere i Crkve na ponašanje obitelji, utjecaj crkvenih preporuka i svetkovina na život i rad u obitelji, dok je kontakt s prirodom često neosviješten (ipak s velikim utjecajem na dnevni i godišnji životni ritam obitelji) (Štambuk 1993: 183). Blizina rodbine, često i odseljenih članova obitelji, s naglaskom na udate kćeri, djeluje na veću koheziju članova, dok je odnos prema starima i mladima običajno propisan, a na članove koji naprave odmak od tih obrazaca gleda se s prijekorom (ibid.). Vrlo su mala odstupanja u ponašanjima kad su u pitanju temeljne vrijednosti ruralne zajednice, odnosno vrlo je usuglašeno što je dobro, a što nije, dok se njihovo trajanje produžuje obiteljskim inzistiranjem i uvažavanjem (ibid.). Bilo da član obitelji ostane u neposrednoj blizini ili odseli na udaljenu lokaciju, obitelj će mu biti čvrsti oslonac jer njeguje osjećaj pripadnosti i obitelji i ruralnoj sredini (ibid.). Materijalna i emocionalna povezanost raste u kriznim vremenima, kao što je rat, te se tada solidarnost manifestira na razini obitelji, seoske zajednice i šireg zavičaja (ibid.). Sve manji broj poljoprivrednih obitelji, koji su ipak glavni oslonci tradicijskih zasada, odnosno sve veći broj nepoljoprivrednih obitelji u selu, oslabljuje društvene stege, pa i odnose unutar nje same. Također, „važnost nepoljoprivrednog dohotka za prosperitet obitelji (ponekad preživljavanje), posebice njegova pretpostavljena stalnost i neprestani rast, što se ne može očekivati od dohotka s poljoprivrednog imanja, mijenja odnos tradicionalne seljačke obitelji prema nepoljoprivredi. Stabilnost koju neprekidni priljev novca od rada izvan poljoprivrednog gospodarstva daje mješovitom domaćinstvu, važan je i s drugih aspekata: on pomaže da se zadrži stanovništvo i u nepovoljnijim ruralnim zonama, održava socijalnu heterogenost i dinamiku koje su neophodan preduvjet razvitka, pa part-time poljoprivredu, naročito u razvojno zanemarenim ili za razvitak nepovoljnim ruralnim krajevima (brdsko-planinski krajevi, otoci, npr.), nacionalni interesi prepoznaju kao važnog čimbenika opstanka naselja i mogućeg prosperiteta“ (ibid.). S druge strane, seoska zajednica nije običan zbroj manjih seoskih obitelji (ibid.). Štoviše, ona ih uvijek na svoj način okuplja, generalizira obiteljske osobitosti koje predstavlja kao svojevrsni most prema vanjskom svijetu, ali i štiti od njegovih određenih utjecaja (ibid.). Takav je štiti potreban jer se seoska zajednica mijenja pod utjecajem modernizacijskih procesa, kao i posljedica modernizacije, poput deagrarizacije, urbanizacije, sekularizacije, profesionalizacije u poljoprivredi, integracije u globalni društveni sistem itd. (ibid.).

Seoska sredina prikazana u romanu „Prosjaci i sinovi“ pravi je prototip opisane sredine (Milas 2012: 14). Iz obiteljskog opisa i ruralnog okruženja, članovi obitelji Špalatrin živjeli su u kući smještenoj na brdsko-planinskom području nepovoljnom za razvoj. Budući da zbog takvih okolnosti nisu imali materijalna i ekonomska sredstva za napredak, svoj zanat počinju graditi oko prosjačenja. Tako su zarađivali na principu obiteljske zadruge (ibid.). Prosjačenje nazivaju zanatom jer su na selu vrijednosti bile jasno utemeljene, a čak ih je i svećenik, koji je bio moralna vertikala zajednice, blagoslivljao kada bi odlazili na “poslovni put“ i branio njihov način privređivanja (ibid.). U vrijeme velikih povijesnih događanja, vlast i država nisu marile za ruralna rubna područja, a narod je bio prepušten sebi (ibid.). Tako je i imotsko područje bilo stoljećima izloženo razaranjima i pljačkanjima različitih naroda, dok je vlast obično bila tuđa te nije pretjerano vodila brigu o ljudima na samoj margini države i društva, zbog čega ondašnji narod razvija vlastiti mentalitet (ibid.). Pripadnost obiteljskoj, seoskoj zajednici najbolje se uviđa u liku Vrtirepke koja je otišla u Ameriku, ali se vraća u svoj kraj s džepovima punim novaca koje daje Potrki na raspolaganje bez imalo preispitivanja jer ju prožima osjećaj povjerenja i zadovoljstva izazvani dolaskom među svoje, a tek tada, ugledavši rodne dvore, shvati njihovu ljepotu koju Amerika nikad nije imala u njezinom srcu:

„Vrtirepka iziđe iz auta drhtavih koljena i trepavica. Čuteći da se ono teško prikupljenih snaga ponovo rastura, osloni se o hladnjak auta, pa stade promatrati dvore što joj tolikim dragim mladost začiniše i što je, eto, nagnaše da zauvijek napusti »goulden Kaliforniju« te da s njima, dotrajalom, i sama dotraje. Djeca su je odgovarala, odgovarala je i već poženjena unučad, kojima »stari kraj« ne bi drugo do tamo neka turska Indija – nit ih želja vuče, nit im srce plače. A njoj prepuče. I što je pusta kuća u Kaliforniji, okružena cvjetnim vrtom, načičkana svim mogućim spravama i pomagalicama prema ovim golim dvorima Kikaševim, razjedenim od kisela mirisa ovaca, od reska vonja brabonjaka i galebine, što plantaže naranča prema ovoj drači i kupini! O djeco, moja, ovdje se živi a tamo se tek nada u život! Gdje ti je korijenje tu si i ti, i nikad nećeš prosočiti ako se ponovo na svoj korijen ne navrneš. Ona se, eto, navrnula, i sad joj se čini da svih tih pustih američkih godina zapravo i ne bi, da je nakon kratka i mučna sna nastavila živjeti ondje i onakva kad bijaše usnula – ta sva joj se krv pod kožom uzsvrbjela kao i u negdašnje Vrtirepke. U sjećanju joj oživješe braća i sestre onakvim kakvim ih je i ostavila: sitna dječurlija, musava i spišana, u prljavim

košama od žutice. Hoće li ih poznati? Hoće li je prepoznati? (...) Pa ipak joj bijaše milo – od svojih je.“ (Raos 1984: 260-262)

3. BOJAN MUCKO *PODAJ MAJKO*

Bojan Mucko (2009: 278) u svom radu „Podaj majko“ daje prikaz prosjačenja u razdoblju do Drugoga svjetskog rata te ga navodi kao legitiman način privređivanja, koje je bilo specifično za stanovnike sjevernog dijela Podgorja koji su u prosjačenje odlazili po cijeloj regiji i šire. Kata Šikić iz Lukova Šugarja prisjeća se starijih muškaraca iz sela okolice Jablanca koji su u Lukovo dolazili ujesen: „*Oni su k nami dolazili jeseni. Jadni ljudi, one torbe objesi niza se, onda mi im dali, daj im ono kulen kad pravi od blaga, napravi ono – krv, loj, brašno, posoli i papra, onda operi onu tubu koju izvadi kad zakolji kozu, i to dobro operi i ošugaj i onda pravi taj – zva se kulen. E, onda smo mi to njima davali – kulen, onda im daj loja i onda oni prolazi svukud [...]. Žene bi dolazile u proljeće: "A po liti, u maju, kad bi se strigale ovce, onda dolaze prosjakinje ženske tražit vune“ (Mucko 2009: 278-279). Zbog raznovrsnosti sjećanja ne može se sa sigurnošću potvrditi je li se prosjačenje na cijelom području prakticiralo po ovoj strogoj ocrtanoj rodnoj podjeli i sezonskom ritmu (Mucko 2009: 279). Ovom načinu prosjačenja koje je vezano uz sezonski ritmizirane gospodarske prakse, suprotstavljaju se opisi prosjačenja ritmiziranog osobnim, svakodnevnim potrebama, a slično je i s vezom rodne podjele i sezonskog ritma, iako je sama rodna podjela potvrđena (ibid.). Također, sjećanja govore o pojedinačnim muškim parovima ili pojedinačnim ženskim prosjakinjama, kao i o muškim, odnosno ženskim parovima (ibid.). Zanimljiva je činjenica koju Mucko otkriva, a odnosi se na interakciju i prisnost prosjaka s domicilnim stanovništvom i načinu prošnje. Uz skromno šaputanje „Podaj majko“ dobio je odgovore poput „*Nisu oni molili, mi smo već znali što on dolazi“ (Kata Šikić iz Lukova) ili „A čujte, znate što, oni su znali gdi će doći, gdi će nešto naprositi, jer mi smo uvijek imali ovde i ulja i pšenice, kukuruza, brašna, vina, rakije, soli i svega smo imali“ (Srećko Barić iz Barić Drage) (ibid.). Ovakvim se odgovorima dobiva dojam o naturaliziranoj i uhodanoj interakciji, bez izvedbenih momenata s prosjačke strane, ali i bez stigmatizacije iz smjera domicilnog stanovništva, što i potvrđuje komentar Kate Šikić „*Ko ga je god negdje srija, lipo ga je pozdravija i puštao ga na miru. Jer zna kad ide prosit da mu nije lako. E tako“ (ibid.). Vrlo je interesantan zaključak koji Mucko (ibid.) iznosi: „Ne samo da nije bilo stigmatizacije i strategija isključivanja***

ovih neobičnih gostiju, nego bi se odnos prema prosjacima mogao opisati prije kao familijariziranje lokalnog "drugog", dakle kao odnos prihvaćanja i kolektivne solidarnosti: "[B]aš naši Jablančani – mi smo zvali uvijek naši Jablančani. Znao zašto – mi, od Karlobaga, mi, ovi brodari [...] mi smo sa svima ljudima tamo bili dobri [...], a normalno, ljudi se poznavali. Mi smo ih znali, da su nam dragi i oni su zato i dolazili kod nas (Srećko Barić)".

O prisnosti svjedoče i reakcije na prisjećanje već zaboravljenih imena pa, primjerice, Srećko Barić o Didu Tomobilu ovako govori: *„Did Tomobil, Did Tomobil, mi ga zvali Did Tomobil! Did Tomobil je dolazija do trideset osme godine. (...) Ja sam ga više volija neg ćaću! Bija je mali, okruglu glavicu ima, sid, nosija je... to nije lička kapa bila, nego ka ona zagorska, okrugla. [...] A mi smo ga svi volili, ne samo ja... (...) Kad bi mi čuli da dolazi Did Tomobil, to je bilo veće veselje – mi bi iz škole bižali! (...) On ti je bija mali čovjek, možda je ima tada... za mene je bija starac i on ti je obično dolazija u Barić Dragu. Onda bi on kod nas živio jedno petnaest, dvadeset dana. Malo u ovoj kući, malo u svakoj, svi smo ga volili“ (Mucko 2009: 279-280). S druge strane, Kata Šikić se prisjetila vremena svoga djetinjstva kada je njezinu obitelj u Selinu Milković, zaselku na obroncima Velebita, ljeti u periodu do Drugog svjetskog rata posjećivao prosjak *„Unda mi gore budi u Velebitu kod blaga. Unda, taj je bija kozji put – tu bi prolazili. Onda kad nas nađi – čobane – onda oni sjedi i pjevaj i one gusle sviraj. I najviše kod moje mame i ćaće noćivali. [...] Najviše je dolzija jedan sam. Bilo mu je ime Marko. Zvali ga Marko Guslar. Star čovek bome, sid. Ima vako one – nije ima bradu, nego onako do pol lica“ (Mucko 2009: 280). Mucka (ibid.) je zanimalo jesu li se potajno rugali prosjacima, nazivali ih posebnim imenima, a dobiva odgovor: *„A Bože sačuvaj, nisu, samo reci moja pokojna mati meni - Eto Marka Guslara, sad će on, kad viđe kasno, k nama na konok. Unda mu daj jesti, nahrani ga i daj mu konok i ujutro mu daj nešto pojest, ono što smo imali, [...] mi smo imali dosta blaga i toga, ali nas je bilo petero dice, pa što ćeš još. (...) A imali smo jednu veliku ovako prostoriju, bila je kuća, doli je spavalo blago pod nama, a gori smo mi spavali. Onda je bila velika, ogromna kuhinja, u jednoj je kuhinji, toj gdi smo kuvali – al nije bilo onda šparheta – nego onaj komin! [...] Unda smo lonac višali na ti lanac na kuku i tako smo kuvali. Unda je bila jedna velika, ogromna soba, bila su tri kreveta, u kuhinji su bila dva kreveta, [...] a njemu smo tamo napravili u kuhinji, metnili smo mu malo u jednu vreću sjena i tu smo ga smjestili u jedan ćošak kraj vatre di mu je bilo toplije. I pokrili ga i on je bi zadovoljan – glavno da je pod krovom“.* Ipak, kasnije, sugovornica se nagnula nada Mucka, iskrivila ruku s dlanom okrenutim prema gore, zgrčila tijelo u bolnu gestu i plačljivim glasom molećivo ispjevala**

prosjačku mantru, na što ju je upitao „Znači, ipak ste se rugali?“, a ona kaže: „*Nismo se mi onda rugali, jer posle smo se mi rugali kad ko dođe, više kad nije bilo prosjaka, kad bi on reka da je on možda iz Cesarice, il od Prizne, jel, onda smo se mi rugali, već curetine bile: 'E ti si odole - podaj majko?'. E tako je to bilo*“ (Mucko 2009: 285).

Iz Dušikrave Ivan Dešić navodi da se radilo o „poštenom traženju“ kojeg je suprotstavio prosjačenju „na štap“: „*A to se tako, da sa štapovima, ali nije niko da sa štapom u ruki išao, je li! To se tako zvalo, kad se došlo na vrata da je to 'štap', je li? U stvari je to bilo sve pošteno traženje kruha da ima, da dobije*“ (Mucko 2009: 283). Prema ovom svjedočanstvu može se konstatirati da je „štap“ samo simbol za čin prosjačenja, za dolazak na vrata te nema samo simboličku dimenziju, nego predstavlja i referencu na materijalni predmet, prosjačko „oruđe“, koje je ipak s vremenom poprimilo negativne konotacije, što se može iščitati iz opozicije u kojoj se on suprotstavlja „poštenom traženju“ (ibid.). Jakov Dokozić iz Cesarice navodi informaciju da njihovi ljudi nisu prosili: „*Ne. Ne iz ovih krajeva. Jablanac i ono okružje – to su bili ljudi sa štapom. To su bili Dušikrava, Vranjak... sela oko Jablanca. (...) Ali oni su bili bogati! Naši ljudi su išli k njima cure prositi. Onda se najprvo pita da koliko štapa ide iz kuće. Kad je reko: 'Koji štapi?', 'A', kaže: 'ti si sirotnja za moju kćer, ne more moja kćer za te*“ (Mucko 2009: 283-284).

S druge strane, bilo je i prosjaka prevaranata. Primjerice, jedan drugog su vodili pod ruku, jedan je glumio slijepca, a kada bi se odmakli iz sela, slijedila bi ih djeca i uvidjela njihovu prevaru. Povijest negativnog predznaka sintagme „Podaj majko“ započinje u takvim situacijama kada djeca slijedeći prosjake izvan sela proviruju u zakulisni svijet njihove izvedbe (Mucko 2009: 290). Time prosjačka mantra „Podaj majko“ postaje oznakom za čin prevare (Mucko 2009: 290-291). U periodu mladosti autorovih sugovornika, nakon rata, kada više nije bilo prosjaka, sintagma se širi regijom i to ne više kao oznaka za sve prosjake, nego kao oznaka za sve stanovnike sjevernog Podgorja iz kojega su dolazili pojedinačni prosjaci (Mucko 2009: 291). Tijekom druge polovice stoljeća dolazi i do posljednje faze, najšire generalizacije, kada sintagma dobiva međuregionalni status (ibid.). Mucko (2009: 292) zaključuje da „konotacijska putanja sintagme "Podaj majko" glasi: od prosjačkog govornog čina, preko prosjačke stigme do etikete za sjeverni dio regije i naposljetku do nazivnika cijele regije“.

4. VJENCESLAV NOVAK „PODGORKA“

Kako i sam naslov upućuje, roman „Podgorka“ (1894.), bavi se domenom prostora i problematike Podgorja, od mentaliteta i psihologije stanovnika, društvenim, gospodarskim i kulturnim osobitostima kraja, do predrasuda i stereotipa, poput prosjačenja, koji su rezultat ekonomske propasti kraja te njegove izoliranosti (Durić 2020: 21). Kao prvi, dominantan motiv Podgorja, Novak navodi prosjačenje, dok se drugi odnosi na promjene u strukturi međuljudskih odnosa i tradicionalnoga poimanja morala, a „to je naročito došlo do izražaja u njegovim podgorskim temama gdje susrećemo širok raspon likova od već spominjanih prosjaka (čija se vrijednost mjeri po broju prosjačkih štapova!), do raznih sitnograđanskih junaka iz najnižih građanskih slojeva: sluškinja, malih činovničića, majki prebogatih djecom, ljudi koji s nekim stoičkim mirom, fatalistički, podnose životne patnje: jednako u kamenjaru podgorja, kao i na periferiji grada“ (Šicel prema Durić 2020: 23). Naime, područje Podgorja je veoma siromašno, obiluje oskudnom zemljom od koje stanovništvo ne može lagodno živjeti, pri čemu je siromaštvo rezultiralo stvaranju posebnog tumačenja pojmova vlasništva, morala i časti (Babić 1984: 240). Na prosjačenje se gledalo kao na priznato zvanje te se snaga kuće mjerila prema broju prosjačkih štapova (ibid.). „Pokvarenom su roditelji držali djecu koja su se stidjela prosjačiti“ (ibid.). Odabrani i sposobni članovi obitelji polazili bi s prosjačkim torbama u bliže i dalje krajeve (čak i u Bugarsku i Rumunjsku) nakon što bi završili poslove na njivama (ibid.). „Neki su od ovakvih prosjaka sačuvali djevičanske poglede na ljudske odnose: oni nisu ni pomišljali da prosjačeći čine kakvo zlo“ (ibid.). Ipak, drugi su postali varalice, pa čak i ubojice, dok su se treći uspjeli obogatiti (ibid.).

Novakov je pripovjedni podgorski prostor polimorfan kada mu prilaže mnogostruke sadržaje realnoga prostor-vremena i lokalne zbilje (Čuljat 2017: 441). U pripovjednim sastavnicama će „modulirati identifikacijske točke zajednice (povjesnicu senjskih patricija i snaženje građanskoga staleža; podgorska "plemena" i njihove suce-starješine, Gornjaše-Bunjevce i Primorce, seoske savjete-"honoracije", "prosjačiju" u ime preživljavanja, pučki humor i praznovjericu) odričući u svojoj reprezentaciji kulturni stereotip hrvatske provincije unutar Habsburške Carevine“ (ibid.). Pripovjednu okosnicu Novakove projekcije o prostoru pripadnosti čine prijelazi iz zatvorenoga prostora urbanoga Senja u velegradska središta europskoga kontinenta, kao i otvorene putanje podgorskih putnika-prosjaka (ibid.)

U uvodu „Podgorske pripovijetke“ Novak o Podgorcima govori vrlo pozitivno: „Kad god se sjećam svoga djetinjstva, davnih doživljaja u uskim ulicama kamenoga Senja s malim drugovima, a pod okriljem dobre mi majke, jedva da je što moglo ostaviti u mojoj duši onako jaku uspomenu, kao prosjaci Podgorci... Kakvi bili – u svojoj su kući poštenu ljudi, a radini, da se snebivaš, kako je taj prosjak u kamenoj pustoši ogradio ograde, iskrčio vinograde i zelenim listom nakitio mrtav kraj, koji pustoše bure i oplakuje valovlje morsko. Nuđali su mu plodnih krajeva u ravnoj Slavoniji, al' malo se tko odvrkao od mora: zavolio je divlje prodole, grdne gudure, ljutu buru i bijesno more, od tuda se zalijeće u svijet kao ptica s gnijezda i vraća se opet u svoj goli kraj...“ (Novak prema Babić 1984: 243). Nadalje, u pripovijetci „U prosjačkoj kući“ Novak opisuje podgorsku staricu koja je izgubila sina mornara, a svoju žalost iskazuje riječima „Ali nikome, ljudi, ne dao Bog ni po rane, što je ja nosim na svom srcu“ (ibid.), a na kraju navodi kako nitko nije mogao pretpostaviti „ranu na srcu iznemogle prosjakinje“ (ibid.). U pripovijetci „Raskuće Luke Doljana“ podgorac Vicko savjesno razmatra negativnu konotaciju prosjačenja „Možda je osjećao porugu toga kruha, možda je sam sto puta zaželio koricu hljeba stečenu poštenim znojem“ (ibid.).

Zanimljiv je kontekst Štokića, koji simbolizira tematiku društvene nepravde i socijalnih problema kao predstavnik marginaliziranog sloja društva. Ipak, doseže se simbolika podrške, razumijevanja i poštovanja naglašavajući kako i marginalizirani slojevi zaslužuju takve vrijednosti. Time se u jednom liku uviđa cjelokupan doživljaj jedne sredine, gdje se u kontrast stavlja pojedinačeva sudbina prema kolektivnoj svijesti. U takvom kontekstu, posrijedi je patrijarhalno uređena zadruga, gdje središnju ulogu zauzima djed (Durić 2020: 26). Slogu i idilu obitelji, u kojoj se vrednuje poslušnost i poštovanje mlađih prema starijima, jedino remeti maćeha (ibid.). Ona je u priču uvedena kao arhetip zle maćeha poznate iz bajki i narodnih priča, koja je ljubomorna na pastorku, a okosnice njezine osobine su glasnoća i „dugi jezik“ (ibid.). „Eksplicitno negativna karakterizacija dodatno je pojačana jednom autohtonom, lokalnom, odnosno prostornom odrednicom: dolazi iz sela u Podgorju koje je poznato po prosjacima. Lucin ju je otac spasio od siromaštva, a ona se u novoj obitelji uzoholila“ (ibid.). Prema tome, Luce koja je smještena u ovakav obiteljski kontekst ne može, a da ne bude pristojno odgojena i bogobožna, ali ipak neiskusna djevojka (ibid.). Odnosu Luce i Mile suprotstavile su se društveno-moralne prepreke jer djed kao obiteljski patrijarh brani unuci vezu iz dvaju razlog (ibid.). S jedne strane, posrijedi je odnarođeni mladić koji djeluje u ime stranoga vladara koji tlači domaće stanovništvo, a mladić se prema pravilniku službe ne smije ženiti, dok je s druge strane divlji brak nemoralan i

neprihvatljiv (ibid.). Ovaj primjer pomno prikazuje moralnu i društvenu tematiku, gdje se poziva na promjene u kojima će osobnu prirodu i unutrašnje čovjekove dileme nadići vlastita svijest. Likovima prosjaka nastoji se ukazati na kritiku društvenih struktura i nejednakosti, s ciljem da ljudsko dostojanstvo prevlada prepreke i pokaže suosjećanje prema onima dovedenih na rub marginalizacije.

5. IVAN RAOS

Ivan Raos, hrvatski književnik, rođen je 1. siječnja 1921. godine u Medovu Dolcu kao prvo od sedmero djece Petra i Mare Raos (djev. Cvitković) (Mišetić 2022: 14). Kako Medov Dolac nije imao vlastitu školu, Ivan pet godina pučke škole završava u grabovačkoj školi, a nakon završetka petog razreda otac pred njega stavlja izbor, jedini kojim su siromasi mogli izbjeći rad na zemlji: odlazak u vojsku ili nastavak školovanja za svećenika (ibid.). Godine 1932. nastavlja školovanje u splitskom sjemeništu gdje boravi sljedećih šest godina, a po završetku šestog razreda biva izbačen iz sjemeništa zbog gledanja zabranjenog filma „Optužujem“, nakon čega je prepušten brizi za samoga sebe (Mišetić 2022: 15). Ipak, svjestan važnosti obrazovanja, završava preostala dva razreda u splitskoj klasičnoj gimnaziji te 1940. g. polaže veliku maturu (ibid.). Upisuje Pravni fakultet u Zagrebu kako bi izbjegao vojnu obvezu, a iz istoga razloga i Filozofski fakultet, gdje upis biva samo formalnost (ibid.).

Pridruženi član generacije krugovaša, ostavio je iza sebe „stilski i tematski veoma razveden romaneskni opus“ (Nemec 2003: 174). Pisao je i objavljivao pod pseudonimima: „fra Ivan glagoljaš, fra Ivan Petrov glagoljaš, Navi Soar, Ledi Ani Vasor i drugima“ (Roščić prema Mišetić 2022: 15). Prvi književni ostvaraj javlja se kada objavljuje kratku priču u časopisu „Pregnuća“ za vrijeme gimnazijskih dana, a 1942. g. s Petrom Meštrovićem objavljuje prvu pjesničku zbirku „Utjeha noći“ (Mišetić 2022: 15). Za zbirku navodi: „U svom skromnom srcu pomislih: sad će te pjesme potresti svijet! Ustreptao očekivah hvalospjeve i ovacije: 'Živio genij!' Umjesto toga i najobzirniji prijatelji nelagodno uživahu ramenima: 'Pa tako... Nije loše za početnika... To ti je nekakva ubijbože zastarjela poezija... Ne osporavam nadarenost, ali... Radije se prihvati proze“ (Pavletić prema Mišetić 2022: 15-16). Raos se pisanjem htio dokazati kolegama sjemeništarcima koji su izrugivanjem osvijestili njegovo siromaštvo, a zaslužna je i usmena književnost kao nematerijalna kulturna baština kojom je od rođenja bio okružen (Mišetić 2022: 16). Kronološki,

prve po vremenu objave, 1956. g., izlaze „Volio sam kiše i konjanike“ i „Korak u stranu“, objavljene u istoj knjizi (Nemec 2003: 175). Navedeni romani s romanom „Tamo negdje neke oči“ izaći će 1969. g. kao trilogija pod nazivom „Na početku kraj“ (Mišetić 2022: 17). Autorova prozna djela neprijeporno proizlaze iz realističke tradicije, ali sa svojevrsnim iskoracima spram fantastike i tematiziranja podsvijesti (Nemec 2003: 174). Nemec (2003: 175) za Raosa navodi da je „osobito produktivan i hirovit pisac koji je rado i brzo mijenjao stilove i rukopise, tako da njegovo djelo nije svedeno samo na jednu izražajnu paradigmu“. Pisao je i kriminalističke romane („Crna limuzina 58526“, 1960.; „Mrtvaci ne poziraju“, 1961.), pučke romane („Župnik na kamenu“, 1973.-74.) te povijesne fikcije u feljtonskom obliku („Kraljičin vitez“, 1975.-76.) (ibid.). Jedinu nagradu, onu Matice hrvatske, Raos je dobio za autobiografsku trilogiju naziva „Vječno žalosni smijeh“ (Mišetić 2022: 18). Zanimljivo, naziv trilogije prve su riječi naziva triju romana: „Vječno nasmijano nebo“ (1957.), „Žalosni Gospin vrt“ (1962.) i „Smijeh izgubljenih djevojaka“ (1965.) (Nemec 2003: 178). Posljednji, satirični roman „Zloduh vlasti“ dovršen je 1986., a izlazi posmrtno 1997. g. (Nemec 2003: 184). Raos umire 7. srpnja 1987. g. u splitskoj bolnici nakon pretrpljenog moždanog udara (Mišetić 2022: 18). Manifestacija „Raosovi dani“ održava se svake godine, od 1994., velikanu u čast (ibid.). Nemec (2003: 185) zaključuje: „Podcijenjen, guran u drugi plan, Raos je svakako prozaik znatnog formata. Nova čitanja mogla bi u njegovoj tematskoj raznovrsnosti i oblikovanoj prilagodljivosti naći dovoljno elemenata za značajniju revalorizaciju“.

5.1. ROMAN „PROSJACI I SINOVI“

Sinteza stvaralaštva Ivana Raosa predstavlja opsežan roman „Prosjaci i sinovi“ iz 1971. g. (Nemec 2003: 181). Pisanje romana započinje 1968. g., tri godine nakon izlaska trilogije „Vječno žalosni smijeh“ (Mišetić 2022: 23). „U poetičkom smislu djelo se oslanja na bogatu tradiciju pikarskog romana: u središtu su likovi prosjaka, skitnica, varalica i društvenih parazita, a sadržaj čine različiti doživljaji i pustolovine kroz koje oni prolaze na životnom putu. Stoga je kompozicija labava, mozaična, bez čvrsta plana. Temelji se na slobodnoj adiciji situacija i događaja što ih se, doduše, »slaže« kronološki, ali su često isprekidani brojnim digresijama i interpoliranim zapisima“ (Nemec 2003: 181). Roman je podijeljen u dvije knjige, prva se sastoji od 21 poglavlja, dok drugu čine 26 poglavlja, a zajedno obuhvaćaju stotinjak godina (Mišetić 2022: 23). „Oblikujući izmišljeni svijet nastao u suodnosu nestvarnih sastavnica i stvarnih entiteta poput toponima,

povijesnih prilika i događaja, autor biblijskom parafrazom započinje s prikazom svijeta imotskih torbara, galantara i napoljetku krijumčara, prateći ih kroz tri generacije, od Kikaševe preko Matanove pa sve do Matana Drugoga (ibid.), stvorivši tako „mitologem o naravi tipičnog Imoćanina“ (Lederer prema Mišetić 2022: 23). U „Narodnom listu“ 1878. g. objavljen je dopis koji se bavi tad gorućim problemom prosjaka od zanata:

„Iz Imotske krajine, 17. sičnja

Dobro je obavijestiti slavne općine, poštovano misništvo i vlasti svjetovne o našim lažiprosjacima nebili već jednom zauvik zarasla ova rana te prestala sramota koju oni nanose svoj krajini. Iz ove Imotske krajine i iz Omiške dok je bila mirna Turska zemlja, polazilo je na ciele čopore muških i ženskih, starih i mladih, potribitih i nepotribitih, izlagivajući poput cigana i na stotine dukata donosili su. Sada kada je već Turska sva uzbuñjena, ti naši lažljivi i bespotrebni prosjaci, pošto gori nesmidu, a raditi neće dali su se širom Dalmacije, Slavonije, Hrvatske, i liepo do Ungarske. Malo koga stara da ćete vidjeti, već sve mladost, momke urasle, i životne ljude, koji se pokazuju na putim i ulicam iskrivljeni, sakati, slipe, jedan drugog vodeć, kazujuć se da su iz Turske, da su ih Turci popalili, da su pribižanci, i ostalim svojim zanatim lažljivim. Mnogi imadu lažna svjedočanstva i pisma, mnogi putne listove izvadili su za u rađu, a oni u prošnju iđu. Priporučuje se daklen svim gori spominutim vlastima da tu gamad i taj otrov smetu i zatiraju, i ništa im neviruju, dapače neka im ljekarim prikažu i vidit će jeli ovo istina što pišemo. Zbog ovih, prosiaka kod braće priko Velebita mi smo osramoćeni, i ciene nas da je onako kako prosiaci kažu. Kada se kućam svojim povrate, da vam ih je onda viditi! Tko je lipše obučen, u koga li lipši pusat, tko li sileniji, pijaniji od istih prosiaka? Dapače, možemo vas uvjeriti, da posjednici isti koji tim putom neiđu, stide se pokazat u svojim društvima i sastancima. Ovih dana otišla je i pliva i mrav za te kraje, zato smo bili usilovani ovo dati na javnost. Molimo i dostojno bi bilo da ovo prenesu sve naše novine s ovu i s onu stranu Velebita, da svi ujedno nastojimo ovo rugo s nas baciti i ovu gamad otrovnu uništiti“ (Glibota prema Mišetić 2003: 24).

U radnji romana sudjeluje veliki broj likova, od predstavnika raznih generacija prosjačke obitelji Ike Špalatrina, „a njihovim praćenjem u dugom razdoblju ulazi se u bit etnopsihologije jednoga kraja, u način života i moral zajednice, u »sociološke fenomene u povijesnom presjeku«“

(Nemec 2003: 181). U Raosovim likovima preslikan je antroponimijski sustav Imotske krajine (Mišetić 2003: 25), odnosno riječ je o maskama spretnih prevaranata i prosjaka od zanata koji nisu izmišljeni, već ukorijenjeni u narodnom životu Imotske krajine, a profesiju su doveli do savršenstva, čime ona dobiva nove oblike, te su prenosili poslovne tajne s naraštaja na naraštaj (Nemec 2003: 182). Prosjake s torbama na ramenu zamijenili su torbari i pokućarci, zatim galantari s pokretnim dućanom na truhu, a naposljetku krijumčari robe kojom zgrću sebi silno bogatstvo (Mišetić 2022: 26), čime su se izmijenile tri generacije jedne obitelji, gdje svaka na svoj način svjedoči o tipu života, naravi i mentalitetu na određenom području (Nemec 2003: 182). Tri prozna teksta koja zadiru u mitologiju i povijest kraja, kao i u obiteljsku genealogiju glavnih likova, uključena su u roman: „Svjedočanstvo dačeta-Neodučeta o čudnovatoj historiji odbjegla galijota Jurasu Garića, rečenoga Prpa“, „Svjedočanstvo popa Pavla Čikeša o pretcima i potomcima Jurasu Garića, rečenoga Prpa“ i „Iz pribilježaka don Petra Frančeska Omišanina“ (Nemec 2003: 183).

U prvom dijelu pratimo tijek fabule građene oko Kikaševa lika i oko njega okupljene prosjačke družine, čiji su opisi popraćeni prosudbama i interpretacijama, a koji su nerijetko humoristično i ironično obojeni (Mišetić 2022: 25). Radnja nakon Kikaševe smrti okosnica je drugog dijela, gdje se način prosjačenja mijenja pod vodstvom unuka Potrka, na kojega je prebačena palica vodstva, preskočivši sina Jokaša, čime između njega i Potrka nastupa zavada. Radnjom je zahvaćen i „širok prostor lutanja, od zapadne Hercegovine, južne Bosne i dalmatinskih otoka, preko Srijema i Slavonije do europskih gradova“ (Nemec 2003: 182). Također, u narativ su izmiješane brojne zavičajne legende, svjedočanstva, predaje, kazivanja, epske narodne priče, tekstovi guslarskih pjesama i gangā, pučke mudrosti, elementi folklora, poganske mitološke tradicije i kršćanskoga duhovnog kompleksa, kao i izrazni modusi i različiti tipovi diskursa, od narodnog deseterca, popovskih propovijedi i parabola do učenog traktata (ibid.).

Raos je u razgovoru s Vlatkom Pavletićem otkrio kako nastaju njegovi prosjaci:

„Kad sam počeo pisati ovaj roman, imao sam samo jednu jasnu misao: prosjaci i sinovi, čak nisam pred očima imao ni lik, ni ime glavnog junaka, Kikaša. Tog trenutka središnja ličnost bijaše don Pavao i njegova propovijed četi prosjaka. Taj don Pavao Čikeš bijaše povijesna osoba, dugo je godina župnikovao u mom Medovu Docu. Živio je u bijednom kućerku, a podigao je za onda veoma lijep neoromanički zvonik od klesana kamena i salio oveće zvono (...) Taj isposnički pop, koji živi u straćari, a podiže sasvim suvišan klesan

zvonik Bogu u čast, narodu na veselje, učinio mi se kao stvoren za lik narodnog popa, koji razumije svu bijedu svoga stada, pa je spreman da mu pomogne provlačeći ga čak i kroz rupe zakona Božjih i crkvenih. Za vrijeme te uvodne don Pavlove propovijedi poneki uzbuđeniji stadoše upadati s ponekom riječju. 'Miiir, marvo jedna, propovijed je sveta! – zarezha Kikaš, ostariji čovjek, oštar čovjek, okosjek.' Taj mi se okosjek svidio i odlučih da mi on bude glavni prosjak od zanata. Tako bismo mogli šetati iz poglavlja u poglavlje, vazda bismo nailazili na isto: jedna misao iziskuje protumisao, jedan lik iziskuje drugi, iziskuje svoju protutežu. To ne mogu unaprijed planirati, radnja se postupno razvija po nekoj svojoj unutrašnjoj i strogo određenoj zakonitosti. Ne govorim koliko sam u tom uspio, odnosno promašio, već kako sam postupao. Kad znaš kako postupam, onda ti je jasno da mi nisu potrebne nikakve skice, nikakvi nacrti, pa ni zabilješke. A niti su mi potrebne. Ta sve ono bitno – povijest svog naroda i svojih ljudi, značaj, osobine, navike, kulturu i mikrokulturu, i sve ostalo – nosim u sebi, u nekom znanju, iskustvu, pa i u samoj naravi svojoj. Ne, nikad nisam ni pokušao unaprijed odrediti razvojni put svojih junaka. Postavim ih u situaciju, pa se snalazi i razvijaj. A kako se uvlačim pod kožu svakog svog junaka, to ga razvijam od trenutka do trenutka, a to razvijanje ovisi o stotinama časovitih raspoloženja i naletjelih ideja. Naravno da pri tom nastojim da moj junak ne čini ono što bi se požestoko protivilo njegovu dotad izgrađenu liku“ (Raos prema Mišetić 2022: 26-27).

Roman „Prosjaci i sinovi“ popularnost je dobio nakon ekranizacije u režiji Antuna Vrdoljaka 1971. g. (Roščić 2018: 360). „U međuvremenu Zagrebačka televizija snimi i prikaza neku moju TV-humoresku o današnjim krijumčarima: 'Žuti, žuti kanarini'. To se svidjelo i gledaocima i TV-momcima. Pozvaše me i rekoše da bih od istog materijala mogao satkati cijelu seriju. Odmah pomislih na 'Prosjake & sinove' – tada već bijahu napisane gotovo dvije trećine romana. I tako sinovi šverceri dobiše očeve galantare i djedove prosjake. U četrdesetak dana napisah scenarij za trinaest epizoda” (Raos prema Mišetić, 2022: 17). Nakon zabrana 40-ih, uslijedile su zabrane 70-ih, a razlozi su bili hrvatsko pitanje, don Pavlovi komentari, zdravice likera i njihovi razgovori na ulicama Zagreba (Mišetić 2022: 17). Godine 1984. serija će biti prikazana, nakon dvanaest godina provedenih u bunkeru, i tada cenzurirana jer „neki su dijelovi don Pavlovih monologa izrezani, a

negativ je uništen, stoga ni danas nemamo originalno snimljenu TV-humoresku“ (Slišković prema Mišetić 2022: 17).

5.2. ANALIZA PROSJAČENJA U ROMANU „PROSJACI I SINOVI“

Ivan Raos na primjeru prosjačke obitelji Špalatrin opisuje tijek života u Imotskoj krajini od vremena kada je bila pod turskom opsadom do šezdesetih godina 20. stoljeća (Milas 2012: 21). Roman započinje godinom 1878. na dan Male Gospe, a don Pavao u propovijed uvrštava priču o Gavanu (bogatašu) i Lazaru (prosjaku). Priča je, dakako, uvertira u radnju romana jer navodi zašto se prosjaci bave tim zanatom. Prosjaci su osuđeni na borbu za vlastitu egzistenciju jer na pomoć vlasti i države ne mogu računati niti im prirodno okruženje ne ide u prilog (Milas 2012: 22). Također, propovijed se kazuje netom prije što prosjačke družine krenu na put, a uspoređuje ih se s gladnim lazarima koji su na ovom svijetu prepušteni sami sebi (ibid.).

Članovima prosjačke družine obitelji Špalatrin Raos pridodaje karikaturalna imena koja su u skladu s njihovim karakterima i fizičkim osobitostima (ibid.). Glava družine i obitelji je Kikaš, njegova je žena Anđuka, a brat Divac. Kikašev je prvorođenac Jokaš kojeg otac često naziva „prvi pa iscjedak“, njegova je žena Maruka, a oni su roditelji Marije Poprde, Potrka (Matana), Antiše i Iviše. Drugi Kikašev sin je Copac, kojemu je žena Mile Škorinica, a roditelji su Zlatke Vrtirepke. Kikaševa kći zove se Livoguza, a muž joj Podlivoguz.

Nakon don Pavlove propovijedi, riječ drži Kikaš, sljedeći po važnosti i na hijerarhijskoj ljestvici (Milas 2012: 23). Njegova propovijed služi kao svojevrsni poticaj i ohrabrenje družini prije nego što krenu na put, a prepričava im mit o nastanku njihovog slavnog prosjačkog roda čime nastoji naglasiti ulogu prosjaka u sustavu (ibid.). Don Pavle pripovijeda kletvu kralja Zvonimira, a Raos njome povlači usporedbu između hrvatskog naroda s prosjačkim plemenom (Milas 2012: 24). Prilagođena predaja tvrdi kako je njihov predak bio tobolčar kralja Zvonimira i zvao se Godislav ili Godežav. Kada su Hrvati izdali Zvonimira, on je jedini ostao na grobu oplakivati svog gospodara, a Bog vidjevši njegovu tugu odluči se sažaliti i sklopiti s njim savez:

„Stoga uspava Godislava, u san mu uđe, u snu mu se ukaza i reče: »Godislave, Godežave, govori ti Gospodin! Prokleh narod tvoj i prokletstvo ne mogu dignuti. Dijelit ćeš sudbinu njegovu, i nikada nećeš ni ti, ni potomci tvoji biti gospodari zemlje svoje. Ali, evo, činim

zavjet s tobom: premda nikada ni ti ni potomci tvoji nećete biti gospodari, nećete ni sluge biti, niti ćete služiti tuđim gospodarima, niti im davati išta od onoga što steknete i namaknete. Naprotiv, i ti i potomci tvoji uzimat ćete od gospodara i kraljeva ma gdje se s njima sreli i susreli. Hodat ćete svojom zemljom i mnogim tuđim zemljama, i uvijek i svugdje bit će kako obrekoh. A da se ovo ispuni, i ti, i potomci tvoji razlikovat ćete se od sviju puka i naroda po tome što ćete kruh svoj ramenom svojim zarađivati, kao što si ga i sam u vjernoj službi kraljevoj zarađivao.« I još reče Gospodin: »Uzmi tobolac svoj i kreni prema istoku i naseli se u zemlji pustoj, бесплодној i bezvodnoj, u kojoj nećeš omekotiti i doći u napast da ne ispuniš zavjet svoj sa mnom učinjen. I, evo, izoštrit ću oko tvoje da vidi konjanika iza brda i uho tvoje da čuje psikanje zmiје dok još spava, i nepce tvoje da razlučuje travu ljekovitu od trave otrovne, i jezik ću tvoj utančati da mu se i pčele pokoravaju. Evo, i tvoje ću kamenje – kao nijedno drugo – napučiti množinom svakovrsnih otajnih sila nebeskih, zlih i dobrih, da te iz dobra u bolje potisnu ili da te opaka većom opačinom pritisnu.« (Raos 1984: 143-144)

U romanu „Prosjaci i sinovi“ družina prosjaka cijeli život navlači maske likova čiji je gospodarski status izrazito loš, moglo bi se reći nepostojeći, ali kod kuće, u svom stvarnom životu, poznati su kao jedna od najbogatijih obitelji u mjestu i široj okolici (Milas 2012: 12). Žive u krškom krajoliku gdje hrane nema u izobilju i gdje priroda ponekad nije na strani svojih stanovnika pa stanuju u stalnom strahu da će ostati bez hrane, što se doista zna dogoditi kada ih vremenske neprilike odsijeku od svijeta (ibid.). Ipak, oni su prosjaci koji su u svom zanatu cijenjeni jer imaju čak devet prosjačkih štapova, odnosno družinu čine devetero pripadnika iz njihove obiteljske zajednice te oni mogu ići u prosjačenje (ibid.). Potrka biva oduševljen kad sazna da odlazi u prosjake s djedom i prosjačkom družinom pa govori svojoj majci: „Ne zovu me uzalud Potrka. Uh, što će svi popucati od nenavidnosti, svi, svi, sva djeca iz sva dvadeset i četiri sela, sva, sva... – i sretan, presretan potrči prema vratima da cijelom komšiluku objavi svoju odraslost, svoj odlazak u prosjake, u ljude“ (Raos 1984: 11). Došavši u družinu, Potrka je već prije svog prvog odlaska na prosjački put iskazao mudrost i djedu Kikašu davao prijedloge, koji su se u većini slučajeva slagali s djedom, gdje se može uvidjeti početak raspada starješinskih običaja, odnosno kasnija predaja starješinskog vodstva:

- „Pa kud bi ti, junače?

- Na Mostar. I još večeraske. U zoru smo već u Gorici. Pa obrsti Goricu. Devetero nas je, jabuko moja, pa kad se onako raštrkamo, svaki od nas do podne može ispred devet kuća po devet krunica samljeti. A devet puta devet, ne ostade ništa. Pa dok Škiljo u Goricu, mi u Soviće. Pa obrsti Soviće. Dok Škiljo u Soviće, mi u Grude i Broćanac. Pa obrsti Grude i Broćanac. Pa fratre u Širokom Brijegu. Pa brsti sve do Čitluka i Mustaj-age čitluskoga. A Škiljo za nama. I kud god dođe, sve obršćeno: ne može se isti dan dva prosjaka nahraniti, a kamoli nadarivati. Iz Čitluka preko Čapljine, pa zavij uz Neretvu prema Ljubušcome i Vitini, i eto ti nas opet kod kuće, vesela nam majka.
- Otkud znaš – čudi se Kikaš – sva ta pusta sela i gradove i Mustaj-agu čitluskoga?
- Slušao sam, djede, što divane ljudi.
- Mudar si, mali.
- Od mudra djeda i unučad mudra.“ (Raos 1984: 14)

Za prosjački posao najvažnija su ramena koja nose prosjačku torbu: „Jerbo gdje je naš kruh? U torbi. U prosjačkoj torbi. A gdje je torba? O ramenu. Visi“ (Raos 1984: 21). Ako se na prosjačenje gleda kao na posao, valja se za njega temeljito pripremiti jer „prva zora prvog prosjačkog dana pade na Potrkinu dušu, teška i duga kao smrznuti prosinački put“ (Raos 1984: 26). Bitan je element uspješnosti dobivenih prihoda gluma. Prvi i najbolji glumac je starješina Kikaš, a nakon njega nasljednik Potrka. Time, u prosjačkoj družini svatko zna svoje mjesto na ljestvici, čime je hijerarhijski sustav čvrsto ustrojen (Milas 2012: 12). Zahvaljujući Kikaševoj savršenoj režiji, predstave koje izvode pribavile su im status jednih od najbogatijih u Imotskoj krajini (ibid.). Iščitavajući vježbane monologe, jasno se može uvidjeti njihova usredotočenost kako bi izvedba što bolje bila izvedena. Takav performans pred „publikom“ smatraju junačkom igrom, a ne prijevarom. S obzirom na sav trud koji ulažu kako bi njihov performans bio savršen, jasno je da oni tu igru vole (ibid.). Kikaš i Potrka nisu samo zbog ponajbolje glume na vrhu hijerarhije, nego i zbog natjecateljskog duha i zadovoljstva koje im pruža činjenica da su prevarili nekoga tko nije toliko snalažljiv i prepreden kao oni (ibid.). Svatko od družine pred Kikašem vježba svoj način prosjačenja kako bi izvedba bila što uspješnija i urodila punim torbama:

- „Izlazi, Jokašu! – zagrmí.
- Kad dođe pred Kikaša, izdrelji oči, dva tri puta zakoluta njima, a onda ih šibne u nebo. Zatim isturi i razvrati sjekutiće, koji se ionako sastaviti ne mogahu, te zavapi glasom

strašnim, samrtničkim: »Gospodaruuu... pola mi djece pomri od gladi gospodaruuu... a i druga će polovica ako ne spasiš! A Bog gleda i mene i tebe, gospodaruuu... gleda i zlo smišlja više po te nego po me. Dok ti budeš razmišljao što ćeš i koliko ćeš mi dati, ja ću, evo, dotle pokušati da ga umilostivim. Izmoliti ću dio ružaaarja... žalosni, jer radosni, gospodaruuu... ne mogu moliti. Ujmoca i Sina i Duha svetoga. Amen. U prvom otajstvu žalosnom razmišljat ćemo...« i više sjede nego kleče.

- Kikaš zadovoljno kimnu glavom:
- Dobro je. Dobro si obučen, dobro se izvijaš i dobro žalostivo ričeš. Samo kad dođeš na ono: »... jer, gospodaru, radosni ne mogu moliti«, malo spusti glas, nekako ga slomi, i nek ti se koja suza očuti u grlu kad je već nije na obrazu. A kad kažeš »Ujmoca...« opet zariči, potom sve ostalo utišaj i smelji kroz zube, jer ćeš se drukčije brzo zamoriti i glas će ti promuknuti, a s promuklim glasom ne možeš ni krave goniti.“ (Raos 1984: 26-27)

No, da bi uspjeli taj duh održati, moraju imati konkurenciju, odnosno sebi sličnog protivnika čije se sposobnosti mjere u sličnim/istim razmjerima, a tek tada posao obavljaju s najvišim žarom. „Tako je Kikašev protivnik godinama bio Škiljo iz Zagvozda, nakon čije smrti i sam Kikaš gubi volju za životom. Isto tako i Matan svoga Škilju pronalazi isprva u liku židovskog trgovca Moše, potom u još snalažljivijem Šalomu, zatim u trgovcima Steineru i Kohnu, dok se njegov sin Matan Drugi voli nadmudrivati s Dektivom (Milas 2012: 13). Kikaš o Škilji iz Zagvozda ovako govori:

- „Pa zašto se onda, kod toliko prosjaka, pribojavaš samo Škilje iz Zagvozda?
(...)
- Ne pribojavam ga se, već od njega živim – uzdahnu Kikaš.
- Ti od njega...?
- Ja od njega i on od mene. Pamet brusimo i njom se uzajamno prožimljemo. Jedini od iskri, jedini on ima najveću družinu, jedini od i na surutku trči da se prvi mlijeka maši... i na kraju jedini je on u svemu dorastao da se sa mnom nosa.“ (Raos 1984: 33)

Kroz roman se više puta govori kako oni nisu „prosjaci od nevolje, nego prosjaci od zanata“ (Raos 1984: 30). Kikaš posebice taj izraz naglašava jer je za njega prosjačenje junački poziv te prosjaci, koji su u svom selu poznati kao bogata obitelj, nisu jadnici koji prose zbog gladi i neimaštine (Milas 2012: 23):

- „Sve to, sine, zanatu pripada. (...)

- A kako mi onda znamo i Škerušu, i Antinicu, i Kusturaču šantavu, i slijepog Kilešu, Marketinu i Šamiju što naše pragove obijaju?
- (...) Svi, koje si spomenuo, prosjaci su od nevolje (...) Taj jad što od naših štapa životari, jedva se iz svog sela u susjedno miče; pa kako ih ne bi znao i prepoznao kad ti svakog mjeseca dvaput prag ostružu. A gdje su, sine, naši pragovi! Država! Pola Bosne i Hercegovine, primorje i otoci, na stotine sela, na tisuće pragova... sve da hoćeš u godinu se dvaput na istom ne možeš šćućuriti. Pa tko bi te upamtio!“ (Raos 1984: 37)

U „Glavi IX u kojoj se besjedi kako unuci Prpini mudročću babe Anđelije novim Božjim putem krenuše“ objašnjava se kako su nastali prosjaci od zanata:

„Stoga, e da bi sačuvao zavjet učinjen s kraljevim tobolčarem, Bogu ne osta ino već da sam nešto izmisli i progovori kroz luckastu pamet babe Anđelije. Daklem, baba Anđelija za prvog proljetnog mlađaka sazva pred kuću na stopicu sve svoje nevjeste, upre prstom u mjesječev srpić i reče: »Gledajte, neve, nevjestice, kako je tanahan kô vlas i kako će ubrzo kô sir nabubriti. Djeca vaša a unučad moja ista su kao on današnji, i neka budu kao on sutrašnji: neka bubre, neka nabubre, a ne da potamnu prije nego i prvu četvrt dosegnu, kao što očevi njihovi potamnješe. Puške im ne dajte, puške im ne dajte, jer ni on puške nema!« Tada Anuka, udova Mijovilova, upita: »Što ćemo im dati kad osim pušaka ništa i nemamo?!« Jetrva njena, Kata, udova Šimunova, odgovori umjesto babe Anđelije: »Imamo žaru dukata. Nabavimo im ovce i koze, pa neka ih čuvaju.« Na to baba Anđelija zapjevuši: »Pola za vukove, pola za ubojice otaca svojih.« Janja, udova Tomina, izmisli nešto novo, pa reče: »Nabavimo im mašklin i motiku, neka krče kamenje, neka siju bar i proso, pšenicu i ozimicu, lozu i krumpir i bilje svakovrsno.« Anđelija i opet zapjevuši kroz uvele krezube usne: »Pola za ptice, pola za ubojice otaca svojih.« Tada se nevjeste narogušiše i prosiktaše: »što nas mučiš! Kaži ti, o najmudrija!« A baba Anđelija umjesto da što kaže, zapjevuši svojim istanjenim i oturpijanim glasićem:

O neviste, nevistice,
 podignite k nebu lice.
 Ko to nebom kruži,
 nikad se ne tuži,

niti ore niti kopa
a deblja se kô tri popa?
On na svaka kuca vrata,
od svakoga nešto mata:
ovde mlika iz kablića,
onde masla iz štapića,
ovde kâše iz kotlića,
onde sira iz miščića,
ovde komad kruva suva,
onde krpu stara ruva,
divenice, kobasice
i zalogaj pečenice,
kášu ulja, šáku vune i za gusle konjske strune,
oputine kozje tanke,
oglavine za opanke
I poneku višnu dinju
za prežednu sirotinju...

Anuka, udova Mijovilova, redomice pogleda jetrve i reče: »Pravo govori!« I povika najstarijega sina Jurasu, kasnije nazvana Potucalo, te mu reče: »Pođi u brdo i nasijeci devet štapa jasenovih!« Potom se obrati jetrvi Anici, udovi djevera svojega Nikolice, što od kuge pokošen bi: »Ti si kanju najvičnija. Devet torba uprtnjača otkaj!«

I tako nastadoše prvi prosjaci od zanata, za razliku od onih koje nevolja potjera i kojih od iskona svud po svijetu ima.“ (Raos 1984: 161-163)

Usredotočenost u igri i nadmetanju donijela im je bogatstvo imetka na koji su bili uvelike ponosni, ali u isti tren svjesni da bez njega mogu ostati ako dođe do loših vremenskih prilika, rata ili haranja razbojnika (Milas 2012: 13). „Iako su živjeli na rubu i u neprestanom strahu od gladi i neimaštine, oni život nisu shvaćali odviše ozbiljno, već su ga proživjeli kroz igru i smijeh“ (ibid.):

- „(...) ponosno će Kikaš ne skidajući oka s Kikaševih dvora. – To i nije kuća već palača!
- Palačetina, dobro moje, palačetina! Pola doline prekriva.“ (Raos 1984: 276)

Pravom zanatu treba i malog Potrku naučiti i dati mu zadatak pa će on voditi „slijepoga djeda. Evo ti čista krpica, pa svako malo očisti djedu krmelje, bilo ih ili ne bilo; neka ljudi vide tvoje dobrostivo srce, pa će se i njihovo lakše umilostiviti.“ (Raos 1984: 31):

- „Vidi se odmah – povika Kikaš naglašavajući svaku riječ – časna kuća, častan gospodar, časna čeljad ukućanska... Bogu i slijepoj sirotinji sklona.
- Slijep si ti kao i ja – nasmija se ljudina.
- A Kikaš, zagledan negdje u nebo i kroz nebo, dobaci:
- Dabogda i ti ne vidio kao što ja vidim!
- U to Potrka primijeti neku oveću rupu u dvorištu, pa prije nego što je ljudina mogla odgonetnuti djedovu i suviše jasnu dvosmislicu, povede Kikaša i navede ga na jamu. Iznenadjeni Kikaš, uz psovku, upade u glib do koljena, a Potrka prasne u objesni i zluradi smijeh, te stade dražiti djeca poskakujući i plješćući rukama:
- Eto ti, neka ti, stari jarče repati! U lokvi ćeš krepati! (..) Potrki je draže krati, neg pred tuđa vrata pasti. (...) – i veselo poskakajući otrča niz selo.“ (Raos 1984: 39)

Različita mjesta zahtijevaju različite načine prosjačenja, dok je u gornjem primjeru Kikaš glumio slijepca, u Poveljima vlada drugačija taktika, a ona ovisi o karakteru i bogatstvu stanovnika određenog mjesta:

- „(...) Ovdje ti nisam slijep, već drugačiji.
- Kako drugačiji? (...)
- Vidiš li, sinko, ovdje se i valovi više šire i duže putuju nego u našim lokvama i rovanjima. Pa kad su valovi drukčiji, gdje ljudi neće biti! A nama je sve u ljudima. Stoga najprije moraš saznati kakvi su i koliki su. Načuli uši i što čuješ? Čuješ kako

ovdje i muškarci svaki čas jauču: »O, boj meni!«, što hoće reći »Ajme!« A gdje ćeš koga našinca ili Turčina čuti da ajmeče!“ (Raos 1984: 191)

Bili su Kikaš i Potrka vrlo dobar tim, štoviše, uvidjevši Potrka koliko je djed odličan u zanatu sve češće je mislio „Bože, koliko je djed velik, kako najveći prosjak koji je ikada torbu nosio, kako – dok bi dlanom o dlan – svako čudo smisli, sa svakom se nevoljom i sa svakom pameću ponese... da je njemu tako!“ (Raos 1984: 195). Cijenio je Kikaš bogatstvo zanata i znao je kako u njemu treba ostati pošten i ne tražiti štogod drugoga dok u svojoj kući imaš dovoljno. Tako, dođe Mala Gospa pa su prosjaci iz cijele Krajine uzeli štap u ruke, torbu o rame i krenuli u jesensku ispašu, samo u Kikaševoj kući bijahu svi na broju. Svatko je od družine o tome nešto mislio, ali su se bojali suprotstaviti Kikaševu mišljenju. Odjednom reče Podlivoguz „Eto, svi odoše...“, a Kikaš mu odgovori „Kikaš nikad nije išao po štogod dok je u kući imao nešto. A sad su puni i hambari i kamenice, i bačve i demejanje. Nek bude i sedam mršavih krava, preživjet će se!“ (Raos 1984: 224). Ipak, „sva ta svetačka odjeća, sva ta nauljenost, napirlitanost začas prometnu u prosjačke i nadničarske dronjke, a san o gavanskom stolu zamijeni čanak rijetke kukuruzne kaše“ (Raos 1984: 240). I kod bogataša prosjaci uživaju dašak zaštite jer prosjačka riječ ima težinu preko koje se ne prekoračuje:

- „Ne, Šimune – zakuka žena – ne, Šimune, ne, jedini... Ni nekrst na prosjaka ruku nikad ne podiže.
- A ja ću je podići i spustiti, no bog me neće zaustaviti!
Ali zaustavi ga Kikaš glasom hladnijim od monsuna:
- Zamahni i o se ćeš ga prebiti! Nu prije nego zamahneš pogledaj sina svog Stipicu. Nije li no on u vratima? – i Kikaš se zapilji u bogalja koji se ljuljao na svojim otužnim štakama, pogleda još otužnijeg.
- Je, tugo moja (...)
- E, vidiš li – polagano će Kikaš – prije osam godina molitvom sam zakucao na ova vrata, nu i tada me je tvoj muž kolcem ispratio, a sinčić me tvoj Stipica, ugledom na oca, zasuo kamenicama i jednom me škriļkom za uho shvatio. Od tada na to uho ne čujem, ali od tada i tvoj Stipica ne hoda, već skvrčenu nogu nosa.
- Ne baljezgaj – otrese se Šimun – njemu je stijena, a ne tvoja kletva, nogu zgnječila.

- Tvoja žena ne misli tako. Srce materino zna da kamen nije sam od sebe poletio, već da ga je netko zavaljao. A taj netko zove se Dainon, moj prvi prijatelj među vragovima. O tom ćeš se začas osvjedočiti kad navale vatra i voda!“ (Raos 1984: 267)

U družini se situacija preokreće kada Kikaš odluči ne poštivati običaje i tradiciju prema kojoj starješinsko mjesto i vodstvo pripada najstarijem sinu, Jokašu, te drugačije odluči:

- „Ovaj ključić starješinstva i gospodarstva našega iz nedostojnih ruku svojih na ruke najdostojnijega među vama položiti udostojim se i hoću. Potrka, sokole naš, rastvori dlanove svoje i ključ ovaj primiti udostojiš se, za dobrobit plemena našega, da sve što je pod njim umnožiti uzmogneš. I neka te mojom obnemoglom rukom blagoslovi svemogućí Bog + Otac + Sin + i Duh Sveti. Amen.

- Ali, djede... – zagrcnu se Potrka i ne umjede ništa više reći.

Kikaš mu položi ključić na dlanove, na kojima suze otopiše prljavštinu, pa nastavi:

- Od danas si ovom smeću starješina i gospodar! U babe su ti Anđuke ključevi od ambara i konobe, i neka vazda budu u nje dok svijetom obijaš. A kad si kod kuće, oduzmi joj, ti si glava! I kad budeš dijelio medo, kruh i vino, dijeli pravedno, po redu i gladu, po moći i pomoći, a najviše po nemoći, tebi što ostane. A sad, nabiguzi i svežderi, srondajte se janjetu i žderite, svi vas vrazi žderali!

Ovom nečuvenom odlukom – ta, starješinstvo je od iskona od najstarijega najstarijemu prelazilo – svi bijahu tako zaprepašteni, da ne mogaše ni pljuvačku progutati, kamoli riječ izustiti.

(...)

Potom skinu s vrata dvojne škapulare: na jednoj krpici bijaše ucrtana Gospa Rozarica, a na drugoj pred Bogom najmoćniji a ljudima najskloniji svetac, koji je govorio ribama.

(...)

- Nikad se od njih ne odvajaj i uvijek ih tako nosi: sv. Antu straga, jer blagoslovu je uvijek i mjesta i vremena, a Gospu sprijeda, da je u tren oka možeš palcem i kažiprstom ćopnuti i znamen križa učiniti ako te kakve urokljive oči ili kakvo drugačije zlo iznenada zaskoči.“ (Raos 1984: 281-283)

Nakon djedove smrti i preuzimanja starješinstva, Potrka se od „šesnaestogodišnjeg derana muževnošću obilježi“ (Raos 1984: 285). Od toga se trenutka prosjačka družina počela raspadati

jer je između Potrka i Jokaša zavladała zła krv. Od cijele družine samo baka Anđuka Potrku poljubi ruku, dok su ostali stali uz Jokaša, čija je ljubomora zauzela tolike razmjere da „skoči pod solar i zgrabi sjekiru“ (Raos 1984: 301). Krv bi zasigurno pala da se Anđuka nije ispriječila između njih. Vidjevši Potrka da je sam, uhvati baku za ruku i odoše u Crkavice:

- „(...) kao dva prosjaka iz prosjačke kuće, zaboravljena prije nego s oka. Potrka se okrenu u potajnoj nadi da će ipak koga srce zaboljeti. Nu svi bijahu zaokupljeni sobom i onim što će se dogoditi, te im čula otupješe za ono što se događa. Samo ga majka Maruka ispati žalostivim pogledom, a on joj s oba oka namigne da je razumije i da na nju kivno srce ne nosi, a zatim se brzo okrene da sakrije suzu: »Ona, jadnica, misli da je to samo danas za danas i da ću se sutra vratiti. Nikada, majko, nikada, već da me odnekud mrtva donesete!« (Raos 1984: 302)

Nakon Potrkinog odlaska prosjački zanat se širi po srednjoj Europi, za razliku od Kikaša kada je prosjačenje svedeno na obližnja sela. Može se utvrditi kako su bili prisiljeni živjeti nomadski zbog nemogućnosti zarade od vlastitog zanata pa su odlazili u veća mjesta kako bi to ostvarili. Također, veći i nepoznati gradovi pružili su im mogućnost neprepoznatljivosti. Članovi družine predstavljaju suprotnost društvenom ustrojstvu, kako svojim igrama koje im omogućuju materijalni dohodak, tako i stalnom potragom za bolju budućnost. Ipak, njihove teškoće života ne prikazuju se samo kroz negativne konotacije i sumorne tematike, već i njima kontradiktornim hedonizmom jer je kroz veselje lakše osjetiti tugu samim tim što se povećava kontrast koji se među njima nalazi (Kordun 2016: 47).

6. SUNČANA ŠKRINJARIĆ

„U prigodnici, povodom 60. obljetnice života Sunčane Škrinjarić, Ivo Zalar je zapisao i ovo: »Čini se točnom konstatacija da je realistički trend (nazovimo ga tako uvjetno) bio plodniji, bogatiji, kontinuiraniji u hrvatskoj dječjoj književnosti nego onaj fantastičnoga karaktera, ali, usudio bih se reći da je takav zaključak vrijedio do pojave i književne afirmacije Sunčane Škrinjarić. Živeći i stvarajući u sasvim drugačijem društvenokulturnom ozračju, Sunčana Škrinjarić iznjedrila je sasvim nov, moderan tip priče, koja po svojim umjetničkim kvalitetama može stati uz bok *Šume Striborove* i ostalih priča slavne autorice«. Zalar zapravo ustvrđuje da smo

nakon Ivane Brlić-Mažuranić, spisateljice koja pripada jednom prijašnjem vremenu, dobili njenu nasljednicu u ovo naše doba“ (Hranjec 1998: 185). Činjenica jest kako je Sunčana Škrinjarić spisateljica koja je potaknula mnoga kritičarska pera, što je rezultiralo razmjerno ozbiljnom valorizacijom te je u hrvatskoj književnosti afirmirala nov prozni diskurs, suvremenu bajku (ibid.).

Sunčana Škrinjarić rođena je 11. prosinca 1931. u Zagrebu, gdje i umire 21. lipnja 2004. (Hranjec 2004: 223). „Pisala sam i pišem za novine, radila sam u zagrebačkoj redakciji „Borbe“ i trinaest godina u redakciji Dječjeg i obrazovnog programa Radio Zagreba“ (Škrinjarić prema Hranjec 2004: 224). Ipak, osjeća da svakodnevni posao guši umjetničku stvaralačku snagu (Hranjec 2004: 224). „I zato sam odlučila napustiti posao u Dječjem i obrazovnom programu Radio Zagreba i postati slobodni umjetnik, profesionalni pisac“ (Škrinjarić prema Hranjec 2004: 224).

Književni rad započinje 1946. g. prvom knjigom, zbirkom pjesama „Sunčanice“, ali je pričom „Plesna haljina žutog maslačka“ 1951. g. iskazala nagnuće proznom izrazu (Hranjec 1998: 186). U kasnijim proznim crticama i proznim zbirkama sklona je oponašanju bajke, gdje ruši konvencije oblika, uvodeći posve nove, neobične likove i nove suodnose (ibid.). Zbirka priča „Ljeto u modrom kaputu“ (1972.) zapravo je u autoričinom stvaralačkom putu prva etapa, premda je izašla nakon „Kaktus bajki“ (1970.), koja je ovjenčana nagradom „Ivana Brlić-Mažuranić“ i kasnije je najviše proslavila autoricu (Hranjec 2004: 226-228). Ostala značajnija djela su: „Dva smijeha“, „Zmaj od stakla“, „Svaštara“, „Slikar u šumi“, „Pisac i vrijeme“, „Ulica predaka“, „Čarobni prosjak“ (Škrinjarić 2007: 149). Napisala je i veliki broj radio-igara i radio-drama za djecu i odrasle: „Pisac i djevojčica“, „Sudjenje danu lutalici“, „Sestre“, „Zeleni šešir“, „Doživljaji Čička Nedodirljivog“, „Začudena zemlja“ i druge, dok je za kazalište lutaka napisala igrokaz „Bajka o maslačku“ (ibid.). Sunčana Škrinjarić je u svojoj prozi, posebno romanima, postigla stilsku jednostavnost, a maštom poseban diskurs, svakako prepoznatljiv, začudan i originalan, čime joj pripada zasluženno mjesto među suvremenim hrvatskim dječjim piscima (Hranjec 1998: 190).

6.1. *ROMAN „ČAROBNI PROSJK“*

Sanja Pilić (2007: 5) u predgovoru romana „Čarobni prosjak“ navodi da ga piše „moja mama Sunčana Škrinjarić inspirirana sudbinom dječaka-prosjaka bez ruke koji je stradao u prometnoj nesreći. Kroz maglu se sjećam tog novinskog članka koji ju je tako potresao. Dječak je preseći

izdržavao roditelje, i stanovao je u nekoj straćari – a vjerojatno je imao i mlađeg brata, nisam zapamtila“. Iz njezinog zapisa saznajemo kako je autorica dok je pisana roman „bila sva u nekoj groznici. Iscrpljivala se istražujući činjenice o dječaku. Oduvijek je imala razumijevanja za ljude koji su živjeli na rubu egzistencije i bili nitko i ništa. (...) Za pisanje joj je bio potreban red i mir, usredotočenost. Rado je išla na susrete po školama, družila se s djecom. Ona su je nadahnula na mnoge zgodne pjesme i priče“ (Pilić 2007: 6). Ipak, dječak-prosjak ostao je ovjekovječen u romanu i postao je slavan, a sve zbog piščeve moći preobrazbe sudbine svojih likova, čime se pišu drugačije priče jer „pisci su čarobnjaci koji iz šturih novinskih članaka stvaraju nove svjetove“ (Pilić 2007: 5).

Sunčana Škrinjarić objavljuje roman „Čarobni prosjak“ 1999. godine (Hranjec 2006: 141). Čarobni prosjak imao je velike snove, iako se kretao u društvu sumnjivih tipova, živio u neimaštini i spavao na podu, ipak ih je ostvario (Pilić 2007: 6). Tako dječak-prosjak iz prigradske bijede ulazi u zagrebački *underground*, među kriminalce i narkomane (ibid.). Želio je roditeljima i mlađem bratu osigurati bolju budućnost pa se izvještio u prosjačenju do savršenstva (Pilić 2007: 6). Izmišljao je najtužnije priče kako bi izmolio milostinju, no nije zanemario školu, i dalje je učio (ibid.). Između prosjačenja i odlazaka u školu, dječak je vodio dvostruki život, skupljajući novac u obližnjem gradu za bolje sutra koje je moralo doći (ibid.). Zaljubljuje se u nešto stariju djevojčicu i „ljubav prema njoj nadahnjivala ga je da bude uspješan i oprezan u svom poslu“ (ibid.), ali ona postaje ovisnica te joj se život tragično gasi (Hranjec 2004: 241). Ipak, djevojka i njegovi prijatelji iz probisvijeta nisu posjedovali dječakovu hrabrost i upornost niti su imali plan koji je potreban da bi se izvukli iz patnje, nedaća i, naposljetku, siromaštva pa ostaju zarobljenici svoje zle sudbine (Pilić 2007: 6).

Čini se kako roman nastoji imati drugačiju funkciju, biti angažiraniji (Hranjec 2004: 242). Vođenjem nekoliko naracijskih niti, vještim fabuliranjem, dovodenjem na scenu uvjerljivih likova, kao kriminalca iz doma za maloljetnike, izgubljene ljude koji su se stjecajem raznih okolnosti i životnih prekretnica našli u devijantnim životnim neprilikama (Hranjec 2006: 141). Zbog toga Hranjec (2004: 242) smatra da „Škrinjarić valja odati priznanje što se odvažila ući u ovu, na početku 21. stoljeća još uvijek tabuističku književnu temu, a ona se, tema, u stvarnosti već duboko i dramatično uvukla u naše domove i obitelji“.

6.2. ANALIZA PROSJAČENJA U ROMANU „ČAROBNI PROSJAK“

Dječakov se svakodnevni život uviđa već u prvim rečenicama romana: „Dječaku je koza bila najbolja prijateljica. Hranila ga je mlijekom, s njom se igrao. Tek je poslije shvatio da druga djeca imaju igračke“ (Škrinjarić 2007: 11). Također, na početku saznajemo da njegova obitelj, koju čine roditelji i mlađi brat, živi u neimaštini jer „u kući nije bilo zrcala, nije bilo ni kreveta. Mnogo kasnije, kod neke susjede, (...) shvatio je čemu služi krevet“ (ibid.). Dječakovo viđenje *svijeta* u kojem odrasta bilo je sasvim prirodno, u njegovoj se svijesti svakodnevica ni po čemu nije razlikovala i smatrao je da tako treba biti, zapravo „mislio je da su svi kao i oni, da leže na zemlji i tako spavaju i da ih ne smetaju ni mravi na pauci, pa ni one stonoge ili uholaže“ (ibid.), ali „malo pomalo pred dječakom se pomaljšao svijet te bivao sve veći i različitiji, činilo se s pravom da mu nema kraja“ (Škrinjarić 2007: 13). Ubrzo je dječak počeo upoznavati selo u kojem nije stekao prijatelje jer bi ga otjerali kamenjem, nakon čega dolazi plačući kući, a majka se na to samo smješkala. „Dječak je dugo plakao, a onda se primirio i nekako spoznao da je sasvim sam. Teško i za odraslog, a kamoli za dijete, mali brat nije mu mogao pomoći, on je trebao i hranu i ljubav, a roditelji su bili kao stabla koja se pod vjerom povijaju. Moglo ih se dotaći i pomilovati, ali oni su samo postojali kao i kamen, i kao drvo, i dječakova tuga nije mogla do njih doprijeti“ (ibid.).

Dječak kreće u školu, za čiji se upis nisu pobrinuli roditelji, nego neznana vlast, o kojoj nitko dotad nije čuo. Darovali su mu neke stare, poderane knjige i bilježnice bez korica, „a učitelj ga je smjestio u zadnju klupu da ne smeta ostalima. Zaudarao je po siromaštini i onoj svojoj ukletoj kolibi, pa je bolje nek ostane u kutu, izvan kruga sretnika i imućnika“ (ibid.). U školi su se dječaku otvarala vrata novih spoznaja, još je više mogao ući u svijet čarolije znanja, koju kada je okusio, svakim je danom bivao za njom sve gladniji. Učitelj se dugo ponašao kao da on u razredu ne postoji, nije ga tjednima prozivao niti mu se obraćao. Jednom, „bez ikakvog očekivanja, zatraži da mu dječak pročita neku pjesmicu. (...) Prvi put odjekne dječakov glas u zlokobnoj tišini učionice. I potekoše riječi koje kao da je oduvijek znao, čitao je polagano ali mudro, čitao je kao da čita samo za sebe, sasvim udubljen u slike što promicahu njegovim duhom. Učitelj se zaustavi u hodu, prvi put pažljivo pogleda dijete koje čitaše »ljepše od popa u crkvi«“ (Škrinjarić 2007: 14). Tada su i djeca u razredu shvatila da je dječak zapravo vrlo pametan, što mu je pribavilo poštovanje, ali s dozom zavisti. Takvo „neoprano čudovište bez bilježnice i pravog školskog pribora čitalo je i pisao najbolje u razredu. Otkud pamet djetetu seoskih idiota?“ (ibid.). Učitelj je uviđao dječakovu *genijalnost* i mislio je kako bi se za njega trebalo zauzeti, ali, dakako, što je tu učitelj mogao kad

je „nitko i ništa, loše opisan kod svake vlasti“ (Škrinjarić 2007: 15). Bio je učitelj vođen tradicionalnom mišlju koja počiva na pretpostavci „ako mu je sudbina sklona, sam će naći svoj put. Povijest je puna dirljivih priča o genijima iz zabit...“ (ibid.).

Jednog dana, kada dječak odluči vlakom otići do obližnjeg velikog grada, Zagreba, njegov se način života počinje mijenjati. Razlog tome je susret s lažnim slijepcem prosjakom koji je držeći pohaban šešir ponavljao nesuvislu tužnu priču. U dječaku se javi misao „»Ovo će biti moj svijet« (...) »I ja bih mogao nešto slično pokušati. Kako je to spretno«“ (Škrinjarić 2007: 18). Ipak, što mu je bilo potrebno za prosjačenje? Malo prenemaganja, a uvijek će postojati dobrodušni ljudi koji će na teške i tužne životne priče izdvojiti novac za dijete koje tek spoznaje teškoće odrastanja u kojima se sam snalazi. Tako dječak odluči postati prosjak. „Tijelo mu je bilo sitno, mršavo, a odjeću nije morao izmišljati. Ionako ju je nalazio na plotovima i smetlištima. U gradu će se moći obući, tamo je svaka tralja bolja od seoskih krpa. Imat će odjeću za školu i posebnu odjeću za prosjačenje“ (ibid.). Prvo je promatrao željeznički kolodvor jer je znao da će postati važno mjesto njegovog svakodnevnog kretanja pa ga je htio upoznati u detalje. Time je dobio polet, imao je svoju zamisao, cilj. S jedne strane prosjačenje, a s druge odlasci u školu jer je shvaćao da mu je potrebna. Nakon kolodvora, uputio se u razgled nutrine grada. Već tada je počeo njegov dvostruki život, a „ubrzo je uspio stvoriti plan za svoj novi način života. Odlazak u grad vlakom bio je svakodnevan, uskladio ga je prema školskoj satnici“ (Škrinjarić 2007: 20). Odlazio je na svoj *posao* prosjačenja, koji je svakim danom sve više poprimao značenje te riječi. Prosjačenje je počelo mijenjati dječaka, isprva se uvidjela promjena u materijalnom kontekstu jer je odjednom sve „bilo neskladno, a opet drugačije, novo, za seoske običaje neviđeno“ (Škrinjarić 2007: 21). Ovdje valja istaknuti lik učitelja koji predstavlja *sustav* u kojemu prolaze dječakove nepodopštine jer, iako, uviđa promjene ne poduzima akcije, koje bi, možda, dječaku skrojile drugačiji put preživljavanja. Učitelj je pokušao saznati otkud dječaku skupe bilježnice, ali „kao da je osjetio da u ovom iznenadnom blagu postoji neka mračna tajna u koju je bolje ne proniknuti. A dječak ga samo presiječe pogledom i ništa ne odgovori“ (ibid.). U svakidašnjici, dječak se kretao dnom, koje je u neprestanom pokretu i gdje se iznova događaju promjene koje bivaju sve privlačnije.

Grad mu je davao snagu, slobodno je hodao ulicama i trgovima, pomno je birao mjesta za prosjačenje, od groblja i Crkva gdje ljudi tuguju do sajmišta gdje se ljudi vesele, a na svakom su mjestu velikodušni. Imao je svoj prosjački rukopis koji se sastojao u iznenadnim prepadima „kraj

dizala ili ulaza u robnu kuću, obraćanje samo malo starijim tatinim sinovima koji su se rado pravili važni pred djevojčicama – to je bio njegov stil“ (Škrinjarić 2007: 22). Ubrzo mu društvo postaje sačinjeno od besposličara, skitnica, drugih prosjaka, kojima vrlo vješto počinje otimati *stranke*. Dakako, tome su doprinijele slatke, izmišljene priče, ali i njegova dob. Krenuo je prosjačiti već s devet godina pa odrasli nisu ostali ravnodušni pred njime. Ipak, „imao je svoje dostojanstvo i nije volio kad su se odrasli prema njemu odnosili kao prema djetetu“ (Škrinjarić 2007: 23). Kod drugih prosjaka nije pronalazio *uzore* od kojih bi kopirao način prosjačenja, čak je na neke gledao drugačijim pogledom, iako se bave istim *poslom*. On nije bio kao oni koji su bili „bezlični, previše jadni. I druga su djeca prosila, ali glasno, nametljivo, doticala su prolaznike, jednoličnim glasom izgovarala uvijek istu priču. (...) Dječak je bio samostalan, neovisan, drugi su ovisili o njegovoj milosti. To mu je ulijevalo samopouzdanje, neko čudno dostojanstvo“ (Škrinjarić 2007: 26). U toj samostalnosti, dječak je imao plan za budućnost, u kojoj nije namjeravao ostati prosjak, prosjačenje mu je tek bio početak da se izvuče iz bijede dotadašnjeg življenja jer „vjerovao je u svoju sretnu zvijezdu“ (Škrinjarić 2007: 30). Dobivenim novcem, osim što je mogao kupiti stvari koje nikada nije imao, mogao je sanjati o gradnji kuće, kupnji domaćih životinja, čak je izrezao iz časopisa fotografiju zgrade njegovih snova. Snovi su sada postajali sve bliži ostvarenju. No, novaca je bilo sve više pa je njegovo skrivanje postajalo sve teže, što je zadavalo brigu dječaku. Za otvaranje računa u banci bio je maloljetan, prekrivanje tragova zakopavanja i skrivanja u dječaku je izazivalo strah i nelagodu, a novac nije mogao dovijeka čuvati u limenim kutijama. Imao je on i drugih briga, kao što je zaljubljenost u djevojku tek nešto stariju od sebe. Tek se pored nje „osjećao prosjakom“ (Škrinjarić 2007: 34) i bivao svjestan svog siromaštva pa je jedva dočekao kada će postati bogat jer bi tada mogao prići takvoj djevojci koja je okupana u zlatu. No, upravo će ga ona upoznati sa svijetom u kojem vlada narkomanija. U školi se saznalo za njegov prosjački život pa je u obiteljsku kuću došao socijalni radnik, no „taj je ponešto razgledavao i njuškao, što se tu može učiniti kad je sve naopako“ (Škrinjarić 2007: 53). Nakon toga, dječak se nakratko primirio i posvetio se školi jer je bio mudar, znao je da će se govorkanja smiriti i da će socijalni radnik nakon nekog vremena odustati od njega i njegove obitelji. Prošla su dva tjedna, onoliko koliko je dječak najviše mogao izdržati pa se vratio u grad svome crvenokosom prijatelju kojeg je bio upoznao. Njih su dvojica bila potpuno različita, dok je prosjak imao neko čudno dostojanstvo, crvenokosi je bio povodljiv, štoviše odbojan drugima.

Dječak je u svom zanatu bio najbolji, što i potvrđuje sljedeće: „Na neki način dječak prosjak bio je zvijezda svog okoliša. Njegovim su se uspješnim pohodima divili, prepričavali ih, preuveličavali, bili su, dakako, i zavidni. Dječak bi tako odstupio sa scene u punom sjaju, kako i priliči mudrim zvijezdama, onima koje se pamte“ (Škrinjarić 2007: 58). I crvenokosi je želio nadarenost, svojevrsnu moć, a možda kada bi je dobio ne bi bio zao, čak su se i njemu slični odmicali od njega, „samo dječak prosjak, u svojoj zanesenosti i ljubavi, nije osjećao zlo koje je kuljalo iz mladića“ (Škrinjarić 2007: 61). Crvenokosi je mrzio dječaka jer, u istome zanatu, prosjaku su darovali milostinju, kako je crvenokosi mislio, zbog anđeoskog lica, dok njemu nitko nije udijelio jer je izazivao odbojnost pa bi ubrzali hod i okrenuli glavu. Ipak, crvenokosi je samo želio biti voljen, što mu nije uspijevalo, pa se prilijepio za dječaka uz kojeg je mogao živjeti *ljepši* život. Sanjario je i dječak u svojim mislima, „već je sebi izabrao kuću u mirnom predjelu; začudo, nije bila nimalo moderna, već nekako starinska, obrasla bršljanom, i s balkonom na kojem se nikad nitko nije pojavljivao. (...) Tako je on odabrao kuću i u mislima živio u njoj“ (Škrinjarić 2007: 71). Ta je kuća predstavljala bijeg od stvarnosti prosjačenja i postala njegovim tajnim mjestom u užurbanom gradu. Iako, izvan sanjarenja čekala ga je stvarnost u kojoj je morao zaraditi novac, a ponekad bi ga dobio vrlo lagano jer „kao da nitko nije ravnodušno prošao kraj malog prosjaka. (...) I začas je prosjak nakupio blago, ono najvrednije odmah bi sakrio, samo bi ponešto ostavio na tlu, u prosjačkoj kutiji. Sve je bilo promišljeno jer vrednija novčanica navodi da i drugi prilože nešto slično, a sitniš opet napominje da je prosjaku sve dobro došlo, i da je i s malim zadovoljan“ (Škrinjarić 2007: 73). To će potvrditi i prijatelj kojeg susreće crvenokosi, koji kada ugleda prosjaka „učini mu se da je već čuo neku priču o čarobnjaku prosjaku koji pogledom prisiljavala ljude da mu daju milostinju“ (ibid.). Dakako, „čovjek s repićem“ na prosjaka je gledao kao na izvor zlata jer je i podzemni gradski svijet imao svoje junake, a prosjak je bio jedan od njih, pa ga je bilo dobro imati kraj sebe. Pomalo je paradoksalna činjenica planirati pljačku osobe koja je stekla novac prosjačenjem, ali crvenokosi i repićasti dali su si taj zadatak. Naravno, novac nisu lako mogli otkriti niti će ga ikada pronaći. Stoga, htjeli su ga nasamariti s lažnim zlatnim nakitom jer „pomisao na zlato nije mu dalo mira“ (Škrinjarić 2007: 96), a dječak nije posumnjao jer mu je na neki svojstven način repićasti zamjenjivao oca.

Dvije stvari će promijeniti dječakov život, smrt djevojčice i gluma. Kada prosjak susretne starca koji se bavi filmom u kojemu bi upravo on imao glavnu ulogu, pronalazi isprike, a zapravo nije vjerovao u takve iznenadne mogućnosti. Ipak, starac mu pruži posjetnicu, dječak ju stavi u

džep, a iz „njegovih džepova nikada ništa nije ispadalo, prosjački džepovi moraju biti čvrsti, neprobojni i što manje vidljivi“ (Škrinjarić 2007: 137). Naposljetku će čvrsti džepovi donijeti preokret u životu dječaka-prosjaka. Prije toga, saznaje da je ljubljena djevojka umrla od predoziranja, a od tuge „nikoga nije primjećivao, na prosjačenje nije ni pomišljao, a izgledao je upravo tako da bi mu svak rado udijelio“ (Škrinjarić 2007: 143). Nakon crne vijesti, obitelj se odselila, zapravo, na mjestu gdje je stajala kućica nizala se samo ravna zemlja. A dječak-prosjak? Izvadio je posjetnicu i postao glumac koji glumi prosjaka!

U svijetu u kojem odrasta mladi dječak-prosjak vlada jaz između slojeva, ne dobiva se nagrada za upornost i znanje ako pripadaš nižem imovinskom sloju ili bivaš odbačen i obasipan raznim zlobnim komentarima. Tada se postavlja pitanje „Što je, u takvom okružju odrastanja, mogao odabrati maleni dječak gladnih očiju?“ Iskusiivši laganu zaradu prosjačenjem, što i sam naziva *zanatom* i *poslom*, gladne oči dobile su svoju zadovoljštinu i polagano zadobivale šire dimenzije. U tome, dječak je mislio i na svoju obitelj i mlađeg brata, kako njima poboljšati svakodnevni život u kući, za koju je i sam kasnije shvatio da to i nije pravi naziv za ono u čemu je stanovao. Maštajući o vlastitoj kući, uvijek je pomislio i na brata za kojeg bi postojala soba ispunjena igračkama, svime onime što oni nisu imali, a žarko su željeli. Nije dvojio niti kada bi djevojci kupio zlatni nakit vrijedan velike svote novaca, niti kada bi repićastom i crvenokosom plaćao pića, ulaznice ili hranu. Prihvativši ponudu starijeg gospodina, prosjak se izdigao iz podzemnih gradskih svjetova, a odgovor na pitanje „Bi li isto postupio da djevojku nije zadesila tragična sudbina?“, nećemo doznati, možda samo pretpostaviti. Ovako, dječak-prosjak uistinu jest čarobni prosjak jer je pokazao da na kraju pobjeđuje upornost i znanje, za razliku od crvenokosoga koji završava u zatvoru, a ne mijenja se niti kada na televiziji ugleda svog prijatelja:

- „Prosjak – poviče crvenokosi tako glasno da se čak i šahisti zadubljeni u svoje probleme uznemiriše. – To je on! Prosjak!
- Gle – reče mali džepar smijuljeći se – što dižeš takvu galamu? Kao da si duha ugledao? Kakav prosjak?
- Čarobni prosjak – odvrati crvendać i pridometne gordo: – Moj najbolji prijatelj! Mislio sam da je nestao, razbolio se, ubio se, a on je ovdje, na televiziji...

- Pa on je glumac što glumi prosjaka, budalo! Barem u ovom filmu – uplete se mladi zatvorenik, očito posjetitelj kinopredstava. – Već sam ga gledao. Poznat je on. Sigurno diže dobru lovu.
- Uvijek je dizao dobru lovu – potvrdi crvendać s blagom zavisti u glasu. – Mislio sam da će mi donijeti sreću. A ostavio me. Otišao preko noći, bez pozdrava!
- Spasio se – reče mali džepar. – Što kukaš? Zar je trebao ovdje sjediti s nama? Otrgnuo se, postao zvijezda. Možeš mu pisati. Ha, tražiti autogram.“ (Škrinjarić 2007: 147)

7. DRAŽEN KATUNARIĆ „PROSJAKINJA“

Dražen Katunarić u romanu „Prosjakinja“ donosi uvid u društvenu strukturu prikazujući prisutne, nerješive probleme, čime se nastoje potaknuti promjene. Već na početku radnje, kroz lik protagonista, autor navodi čitatelja na igru traženja prosjakinje. Protagonist se nalazi pred tablom „Letinčićev brijeg“, ali tamo ne nalazi prosjakinju, niti na svim vratima na koje je pokucao. Kroz motiv potrage čitatelj saznaje da protagonist traži svoju ljubljenu *prosjakinju*, a mjesta na koja zalazi podsjećaju ga na njihov zajednički život. Tako se iz rečenice „Još mi je danas preostalo obići Čičkovinu 26. Nešto mi je govorilo da tamo postoji klavir, da ona sjedi i svira“ (Katunarić 2009: 12) može shvatiti da se radi o pijanistici. Već u sljedećem prikazu pijanistica postaje prosjakinja: „Spustio sam se u Jurišićevu ulicu koja uvijek vrvi prosjacima; tražio je među njima. Bilo ih je na svakom uglu oko pošte, a među njima jedna majka s djetetom. U rasparanoj jakni. Sva ispijena, s crnim talogom pod noktima. Nije ni izdaleka sličila na *moju ljubav*“ (ibid.).

Glavni lik, Franjo Kolibaš, hodajući Gundulićevom ulicom čuo je *preludiranje*, a na izloženom plakatu je crnim slovima pisalo „Hrvatski glazbeni zavod – Natjecanje mladih pijanista“. Ušavši u dvoranu i ugledavši pijanisticu na pozornici osjećao je „kao da svira samo za mene, kao da kroti nagone koji su neukrotivi, liječi ih. Kao da slama prokletstvo u kojemu sam zarobljen“ (Katunarić 2009: 55). Nakon nekoliko zajedničkih susreta postali su par. U jednom je razgovoru otkrila kako je počela svirati. Naime, odlučivši se za zanimanje pijanistice, njezini su je roditelji savjetovali da promijeni instrument, odnosno da vježba violinu jer se jednog dana neće imati gdje zaposliti, čak su tada glazbeno obrazovanje usporedili s prosjačenjem. Također, „jednom je kao mala slomila nogu jer ga nije slušala i sišla s visokog zidića. Otac ju je, uplakanu i ugruvan, u jecajima bola, još dodatno pljusnuo. "Ako ti je pukla kost, to je dobro za starost. Moći ćeš bolje prosjačiti pred

crkvama!", prosiktao je“ (Katunarić 2009: 78). Susret s prosjacima imali su tijekom večeri kada je jedna žena došla zamoliti mali doprinos za svoje dijete bez pigmenta, a zatim je došao poderani dječak s raščupanom kosom koji je nudio WC četke i s njima zamahivao. „To je ohrabrilo i polugole, odrpane prosjačice da nam priđu i okruže naš stol. Stavili su prstiće u usta i pokazivali nam da su gladni. Naginjali se nad naš stol. Jedna je djevojčica imala upale jagodice lica“ (Katunarić 2009: 94). Kada ih je Ivana pozvala da sjednu za prazan stol i ponudila im tanjur s komadima nepojedena mesa i prženim krumpirima, odgovor konobara sve je iznenadio: „Cigani... Ti mali prljavci mi tjeraju druge mušterije! – zajapurio se drugi put i počeo im mahati da odu, te podviknuo „Đada, đada!“, kao da su zaraženi štenci“ (Katunarić 2009: 95). Navedeni primjer, kroz konobarev lik, opisuje kako društvo percipira i tretira siromašne, ali i njihove načine u borbi za preživljavanje u okolini koja ih često ignorira. Nadalje, empatija prema prosjacima uviđa se u situaciji kada Franjo i njegova kći Jelena susreću prosjaka koji im u pohabanom sivom odijelu pruža ruku. „Prije no što ćemo doći do njega, odvojio sam dvije kune i pružio Jeleni da ih spusti prosjaku u dlan. – Što će mu dvije kune, ne može s time ništa kupiti, pobunila se, a onda vragolasto ispravila: – Može, može, lizalicu i papirnate maramice. – Papirnate maramice? Pa nije prehladen!?! Nato je obdarila prosjaka s dvije kune. On ju je nježno pogledao i pomilovao joj ruku“ (Katunarić 2009: 153). Susreli su i prosjakinju koja je držala u rukama komad kartona na kojemu je pisalo „Ja sam gluha“. Obiteljska novčana situacija se mijenja kada je Franji uručeno rješenje o umirovljenju od 18 mjeseci zbog premlaćivanja studenta, a Ivana je u manjoj mjeri svirala jer je osjećala kako je krhka na koncertu i kako joj svaki javni nastup paralizira prste u početku. Tako su jedne subote ostali bez ijednog novčića. Jedne predvečeri Ivana je rekla da je „nabavila nešto para“, a na pitanje „kako?“ odgovorila je „zaostali honorar“. Tada je Franjo primijetio njezine promjene: „Izgledala je loše. Upalih obraza i uvučenih duplji; gdje su gasnule oči. Prvi put mi je njezino lice zrcalilo umor i izmučenost, sve do malo smežurana vrata; nije se nazirao kraj te iscrpljenosti. Na sebi je imala plavu pamučnu majicu i iznošene hlače koje su visjele na njoj; tek sam tada uočio koliko je omršavjela“ (Katunarić 2009: 168). Odjednom je donosila pune vrećice iz dućana, čak je i iznenadila Franju s kartama za Pogorelićev koncert. Ipak, jednog dana, Ivaninih i Jeleninih stvari više nije bilo. „Još jučer sam imao ženu i dijete, a onda mi je crna kukavica zakukala“ (Katunarić 2009: 175).

Iza ugla Bakačeve stajala je prosjakinja s ispruženom rukom, a uz nju djevojčica s lutkom. „Prosila je kao da nije. Nekako nehajno, a opet ne oholo, nije joj to bilo ispod časti. Ta njezina

šutnja i pogled bez imalo poniznosti, dapače, dostojanstven i gotovo ponosan, probudili su u njemu radoznanu zbunjenost“ (Katunarić 2009: 188). U novčaniku mu je ostala samo jedna krupna novčanica od pedeset kuna, a kada ju je pružio prosjakinji, ona je odgovorila „Hvala ti, Franjo.“ Nije uspio ništa prozboriti, nego je otišao, no ubrzo je shvatio da ga prosjakinja prati. Osjetio je njezin pogled na potiljku, „pogled koji je pronicao u nutrinu, preslagivao osjećaje i ponovno ih vraćao u njihovo prvobitno, kaotično stanje. (...) Ta je žena možda dokučila, pa i znala o njemu više od njega samoga. Što može biti pogibeljno. To je razlog uporna praćenja, ništa drugo“ (Katunarić 2009: 198). U jednom trenu, na stubama, otme mu se krik „Ivana!“ i dopre mu do srca da je ona možda iza njegovih leđa. „Okrenuo se prema prosjakinji, na stubama Lotrščaka. Na stubama nije bilo nikoga, niti njezine sjene. Ni traga od prosjakinje. Vidio je samo sebe samoga, u zrcalu nepostojeće nje“ (Katunarić 2009: 207). Odjednom, ugledao je prosjakinju s Jelenom u krilu koja mu se nasmiješila, a kada im je prišao raširenih ruku da ih obgrli, rasprsnule su se kao prikaze te je obgrlio zrak. Cijele je dane lutao da ih pronađe, a nije im bio ni blizu. Ipak, „mogao joj je biti zahvalan što mu je vratila njegovo ja. Koje mu više i ne treba“ (Katunarić 2009: 209). Kada je Franjo shvatio da mu nitko ne može pomoći u potrazi za prosjakinjom, odlučio je napisati pismo Ministarstvu unutarnjih poslova. Naime, smatrao je da su na prosjakinju utjecali obavještajci i da zbog toga ne dolazi na mjesta na kojima su se susreli. Štoviše, govori „ako mi brzo ne udovoljite, postavit ću svoj šator ispred restoranta „Katedralis“ u Bakačevoj i štrajkati glađu sve do smrti, tako da znate. Pa neka me prolaznici, namjernici i turisti slobodno fotografiraju. Vjerujem da ste razuman čovjek pa ćete to na vrijeme spriječiti. Ukoliko pak nastavite s ovim provokacijama umjesto da mi pomognete i kažete mi gdje živi Ivana Arko, znajte da ćete me ubiti. A toliko malo tražim od vas, samo jednu jedinu adresu“ (Katunarić 2009: 223-224). Prolazili su mjeseci, ali ministrov odgovor nije stizao. Na kraju, „oko mu je prišapnulo: Odi na Letinčičev brijeg, tamo je Ivana. Sigurno!“ (Katunarić 2009: 225).

U romanu „Prosjakinja“ autor opisuje unutarnju svijest likova, naglašavajući njihovu snagu i otpornost. Unatoč siromaštvu, prosjakinja pronalazi put kojim će svojoj obitelji pomoći u bijedi i priskrbiti im materijalnu pomoć. Ujedno, prikazuje se kako društvo gleda na prosjačenje kao na element isključenosti, često i s ignoriranjem. Prosjakinja predstavlja ljudsku patnju, a da bi se ona prebrodila ne pomažu niti institucije, nego čovjekova unutarnja snaga i želja za promjenom.

8. ZAKLJUČAK

Kroz 20. i 21. stoljeće tema prosjaka i prosjačenja vidljiva je u kontekstu načina privređivanja skupina koje ovise o velikodušnosti onih koje će susresti na svom prosjačkom putu. Vrlo često će stvarnost prekriti pomno osmišljenim i uvježbanim pričama kako bi osigurali dobivanje prihoda. Tako će se stvoriti prosjaci varalice, koji će ponekad biti uhvaćeni u prevarama, ali će u većini situacija izmoliti traženo. Na put prosjačenja uputit će se zbog slabijeg imovinskog stanja, načina života koji im ne pridonosi dovoljno za prehranjivanje, ali i zbog pogleda na prosjačenje kao na junački poziv ili zanat. Ako prosjačenje predstavlja posao onda u njemu vrijede pravila kao i kod svakog drugog. Poštuje se hijerarhija, osoba koja drži palicu vodstva, međusobni odnosi su regulirani, a potrebno se i držati načela kako se ne bi ukaljala čast posla. Prema tome, prosjačenje se ne predstavlja u negativnom kontekstu niti ga se ne promatra s porugom, nego se članove prosjačke družine prihvaća s podrškom jer i prosjačka riječ ima određenu težinu. Takav je primjer Raosove prosjačke obitelji i družine u romanu „Prosjaci i sinovi“ koji su se za prosjački put temeljito pripremali i bili spremni za različite scenarije. Ipak, uviđamo kako se takva družina raspada i kako nije otporna na promjene u starješinskim propisima, a što ponovno pokazuje njezin značaj. Da je prosjačenje junački posao pokazat će i roman Sunčane Škrinjarić „Čarobni prosjak“. Dječak-prosjak koristi svoje čarobne moći u kontekstu prosjačenja kako bi pomogao svojoj obitelji, poznanicima, ali i osigurao sebi mogućnost sanjarenja o svijetu gdje živi drugačijim životom. Ujedno, prosjak je nositelj moralnih vrednota jer pokazuje kako se prepreke mogu riješiti po principu etičkih vrijednosti i koristeći prirodnu mudrost, pokazujući drugima, kao i čitatelju, da uvijek pobjeđuje dobro, pa i onda kada se krećemo podzemnim tunelima svijeta i društva u kojemu preživljavamo. U takvim tunelima kretala se i prosjakinja u romanu Dražena Katunarića, čiji će lik prikazati portret Zagreba kao grada prosjaka i siromaha. S druge strane, Vjenceslav Novak u „Podgorki“ kroz prikaz marginaliziranih skupina, uključujući prosjake, opisuje podgorsku sredinu u pogledu prosjačenja gdje se obiteljska snaga ogleda u tome koliko je u kućanstvu prisutno prosjačkih štapova.

U provedenim razgovorima sa starijim osobama koje su živjele za vrijeme prosjačkih traganja uviđa se kako su književna djela iste tematike vrlo životvorno opisala temu prosjaka i prosjačenja. Dočaravaju se anegdote prosjaka, bilo da su na put išli individualno bilo da se radi o prosjačkim družinama, te su detaljni opisi viđenja drugih na njihove pustolovine na temelju kojih se ispostavlja

da je bilo onih koji nisu uvijek vjerovali ispričanim pričama, ali i onih koji su prosjačku riječ držali svojstvenim oblikom blagoslova i nisu željeli njihove zle namisli.

9. LITERATURA

- Babić, D. (1984). PODGORSKA DIMENZIJA VJENCESLAVA NOVAKA. *Senjski zbornik*, 10-11(1), 239-245. Pribavljeno 20. 5. 2024. s adrese <https://hrcak.srce.hr/92559>.
- Čuljat, S. (2017). PODGORJE U PRIPOVJEDNOMU MODELU VJENCESLAVA NOVAKA. *Senjski zbornik*, 44(1), 437-449. Pribavljeno 10. 6. 2024. s adrese <https://hrcak.srce.hr/192311>.
- Durić, D. (2020). DIMENZIJE PROSTORA U PODGORSKI VJENCESLAVA NOVAKA. *Senjski zbornik*, 47(1), 17-38. Pribavljeno 20. 5. 2024. s adrese <https://doi.org/10.31953/sz.47.1.2>.
- Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
- Hranjec, S. (2004). *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Janeković Römer, Z. (2004). Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera. U T. Popić (ur.), *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba* (str. 21-22). Zagreb: Hrvatski studiji.
- Karbić, D. (2004). Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava. U T. Popić (ur.), *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba* (str. 10-18). Zagreb: Hrvatski studiji.
- Katunarić, D. (2009). *Prosjakinja*. Zagreb: Leykam international.
- Kordun, K. (2016). *Pikarski lik u romanu "Prosjaci i sinovi" Ivana Raosa*. Zadar: Sveučilište u Zadru. Pribavljeno 13. 6. 2024. s adrese <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:583673>.
- Milas, I. (2012). *Nomadi s margine u Prosjacima i sinovima Ivana Raosa*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Pribavljeno 25. 5. 2024. s adrese <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:063748>.
- Mišetić, D. (2022). *Motivi nematerijalne kulturne baštine u „Prosjacima & sinovima“ i trilogiji Ivana Raosa u kontekstu suvremenoga kulturalnog pamćenja*. Split: Filozofski fakultet. Pribavljeno 20. 5. 2024. s adrese <https://dabar.srce.hr/islandora/object/ffst%3A3538>.

Mucko, B. (2009). PODAJ MAJKO – SEMIOTIČKA ANALIZA PODGORSKOG IDENTITETA. *Senjski zbornik*, 36 (1), 275-299. Pribavljeno 20. 5. 2024. s adrese <https://hrcak.srce.hr/57616>.

Nemec, K. (2003). *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Zagreb: Školska knjiga.

Novak, V. (1894). *Podgorka*. Zagreb: Matica hrvatska. Pribavljeno 20. 5. 2024. s adrese <https://www.google.hr/books/edition/Podgorka/J0Vcf5BLH0QC?hl=hr&gbpv=1&kptab=overview>.

Pilić, S. (2007). U potrazi za srećom. U S. Škrinjarić. *Čarobni prosjak* (str. 5-6). Zagreb: Mozaik knjiga.

Raos, I. (1984). *Prosjaci & sinovi, knjiga druga*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Raos, I. (1984). *Prosjaci & sinovi, knjiga prva*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Roščić, M. (2018). PROSJACI I S(P)INOVI – NE/POPULARNOST RAOSOVA STVARALAŠTVA. *Dani Hvarskog kazališta*, 44(1), 360-372. Pribavljeno 15. 5. 2024. s adrese <https://hrcak.srce.hr/clanak/294703>.

Škrinjarić, S. (2007). *Čarobni prosjak*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Štambuk, M. (1993). Od "stare" k "novoj" ruralnosti. *Sociologija i prostor*, (121-122), 173-182. Pribavljeno 15. 5. 2024. s adrese <https://hrcak.srce.hr/119788>.

ŽIVOTOPIS

Rođena sam 14. 12. 1998. godine u Koprivnici gdje završavam opću gimnaziju „Fran Galović“. U rujnu 2019. godine upisujem dvopredmetni studij Kroatologije i Povijesti na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Prijediplomski studij završavam 2022. godine s pohvalom *magna cum laude* te stječem akademski naziv sveučilišne prvostupnice kroatologije i povijesti. Nakon prijediplomskog studija upisujem nastavnički smjer diplomskog studija kroatologije i povijesti. Bila sam demonstratorica na kolegijima „Hrvatska likovna umjetnost“, „Hrvatska kulturna povijest“ i „Korelacijske vježbe i nastavna praksa“. Tijekom više godina studiranja dobitnica sam stipendije za izvrsnost koju dodjeljuje Sveučilište u Zagrebu.